

ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras

LIETUVOS RESPUBLIKOS

SEIMO RINKIMAI
2012 m. spalio 14 d.

ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuro rinkimų
vertinimo misijos ataskaita

Varšuva
2013 m. sausio 3 d.

TURINYS

I.	SANTRAUKA	1
II.	ĮVADAS IR PADĖKOS	2
III.	INFORMACIJA APIE ŠALĮ.....	3
IV.	RINKIMŲ SISTEMA IR TEISINĖ BAZĖ	3
A.	Rinkimų sistema.....	3
B.	Teisinė bazė.....	4
V.	RINKIMŲ ADMINISTRAVIMAS	6
A.	Rinkimų komisijos	6
B.	Rinkėjų registracija	7
C.	Naujosios balsavimo technologijos.....	9
VI.	KANDIDATŲ REGISTRAVIMAS.....	9
VII.	RINKIMŲ KAMPANIJA.....	10
VIII.	PARTIJŲ IR RINKIMŲ KAMPANIJOS FINANSAVIMAS	11
IX.	ŽINIASKLAIDA.....	13
A.	Bendroji apžvalga	13
B.	Žiniasklaidos veiklą reglamentuojantys teisės aktai	13
C.	Informacijos apie rinkimus pateikimas žiniasklaidos priemonėse.....	15
X.	SKUNDAI IR APELIACIJOS.....	15
XI.	MOTERŲ DALYVAVIMAS	17
XII.	TAUTINIŲ MAŽUMŲ DALYVAVIMAS	17
XIII.	NACIONALINIAI IR TARPTAUTINIAI STEBĖTOJAI	19
XIV.	BALSAVIMAS, BALSŲ SKAIČIAVIMAS IR PROTOKOLAVIMAS	19
XV.	ĮVYKIAI PO RINKIMŲ.....	21
	PRIEDAS: RINKIMŲ REZULTATAI.....	24
	INFORMACIJA APIE ESBO DIŽTB	26

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMO RINKIMAI
2012 m. spalio 14 d.**

ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuro rinkimų vertinimo misijos ataskaita¹

I. SANTRAUKA

Remdamasis Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos kvietimu stebėti 2012 m. spalio 14 d. surengtų Seimo rinkimų, bei birželio 26 – 28 d. vykusios rinkimų poreikių vertinimo misijos rekomendacijomis, ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (toliau – DIŽTB) 2012 m. spalio 1 – 19 d. atvyko į rinkimų stebėjimo misiją (toliau – Misija). Misija šalyje neliko stebėti spalio 28 d. vykusio antrojo rinkimų turo.

Dauguma Misijos pašnekovų nurodė labai pasitikintys šalyje veikiančiu demokratiniu procesu. Rinkimų kampanijos metu buvo gerbiamos visos pamatinės žmogaus laisvės, kandidatai galėjo nevaržomai agituoti rinkėjus ir supažindinti juos su savo politinėmis programomis.

Seimo rinkimus reglamentuojanti teisinė bazė užtikrina tvirtą pagrindą demokratiniams rinkimams. Remiantis Konstitucinio Teismo nutartimis galima spręsti, kad per pastaruosius dešimt metų rinkimus reglamentuojantys įstatymai buvo reikšmingai keičiami. Įstatymų pataisos palietė įvairias sritis, įskatinat ir balsų pirkimą, kandidatavimo teises, išankstinio balsavimo ir balsavimo paštu tvarkas, rinkimų kampanijos turinį ir finansavimą bei kandidatų naudojimąsi žiniasklaidos priemonėmis. Tačiau, kaip jau buvo minėta ankstesnėse ESBO DIŽTB ataskaitose, įstatymuose trūksta aiškių nuostatų reglamentuojančių pilietinės visuomenės ir tarptautinių organizacijų statusą stebint šalyje organizuojamus rinkimus.

Įstatymas numato, kad lyginant su šalies vidurkiu, rinkėjų skaičius rinkimų apylinkėje gali skirtis 20 proc. Tokie rinkimų apylinkių dydžio skirtumai verčia abejoti lygiomis balsavimo teisėmis ir yra nesuderinami su tarptautine gerąja praktika. Prieš šiuos rinkimus kiek pakoreguotomis vienmandačių rinkimų apygardų ribomis skundėsi lenkų mažumas atstovaujanti politinė partija, teigusi, kad keliose tokiose apygardose taip buvo apribotos jos kandidatų galimybės būti išrinktiems.

Visuomenė išreiškė didelį pasitikėjimą rinkimų administravimu, kurį apibūdino kaip nešališką ir profesionalų. Prasidėjus kandidatų registracijai, Vyriausioji rinkimų komisija užregistravo iš viso 1 927 kandidatus, turėjusius dalyvauti vienoje kovoje pagal proporcinę rinkimų sistemą ir 71 – taikant daugumos atstovavimo sistemą. Nors reikalavimai kandidatams nebuvo sudėtingi, jie privalėjo viešai paskelbti apie savo teistumą dėl nusikalstamų veikų bei bendradarbiavimą su kitų valstybių specialiosiomis tarnybomis. Viešuose informaciniuose leidiniuose po kandidatų pavardėmis buvo skelbiamos tokios faktus atitinkančios pastabos.

Rinkimų kampanijų finansavimo reguliavimas yra detaliai reglamentuotas ir atidžiai stebimas. Nustatytos rinkimų kampanijoms skirtų išlaidų ir finansinės paramos ribos, o pasibaigus kampanijai kandidatai privalo pateikti išsamias finansines ataskaitas. Tačiau kai kurie politinių partijų

---

¹ Vienintelis oficialus šios ataskaitos tekstas yra tekstas anglų kalba. Ataskaitos teksto vertimas į lietuvių kalbą – neoficialus.

finansavimo aspektai nėra pakankamai reglamentuoti. Misijos pašnekovai pastebėjo, kad nustatytas finansinės paramos ribas bei paramos iš juridinių asmenų draudimą partijos gali apeiti didindamos nario mokestį, o parama natūra yra nepakankamai reglamentuota.

Priešrinkiminės kampanijos metu vienas svarbiausių vaidmenų teko žiniasklaidai. Kandidatams buvo sudarytos lygios ir gausios galimybės pristatyti savo politines programas rinkėjams per valstybinę televiziją ir radiją. Dažniausiai įvairius požiūrius bei informaciją apie kandidatus rinkėjai galėjo įvertinti stebėdami valstybinio ir privačių transliuotojų gausiai organizuotus debatus. Reikėtų pastebėti, kad energingus priešrinkiminius debatus galėjo prislopinti šmeižto kriminalizavimas bei pernelyg detalai pateikiamas rinkimų kampanijos turinys.

Dėl trumpų rinkimų komisijų sprendimų apskundimo terminų sunkumų patyrė tiek pareiškėjai, tiek juos nagrinėjusios instancijos. Procesas skirtas apskūsti rinkimų rezultatų teisėtumą yra netiesioginis, o galutinio sprendimo dėl rinkimų rezultatų teisėtumo teisė priklauso ne teismui, kaip kad tai rekomenduoja tarptautinė geroji praktika, o Seimui.

Rinkimų dieną į savo apylinkes negalintys atvykti, specialiose įstaigose esantys bei iš namų negalintys išvykti rinkėjai savo valią galėjo išreikšti spalio 10 – 13 d. įvykusiuose išankstiniuose rinkimuose. Užsienio šalyse esantys piliečiai balsuoti galėjo nuo spalio 1 d.

Veikdama pagal ESBO DIŽTB rinkimų vertinimo misijų metodologiją, Misija nevykdė išsamaus ir sistemingo stebėjimo rinkimų dieną. Nepaisant to, Misijos nariai aplankė keletą rinkimų apylinkių. Rinkimų metu buvo taikomos sudėtingos rinkimų procedūros, pavyzdžiui naujai įdiegtos kryžminės patikros ir informacinės technologijos. Rinkimų dieną dėl šių naujovių kai kur susidarė ilgos rinkėjų eilės. Kaip ir reikalauja tiesės aktai, VRK galutinius pirmojo rinkimų turo rezultatus paskelbė spalio 21 d. Tačiau dėl ilgai trukusio rinkimų rezultatų protokolavimo bei nuodugnaus, tačiau daug laiko užėmusios protokolų patikros VRK susilaukė kelių politinių partijų kritikos.

Kaltinimai dėl balsų pirkimo atsirado paskutinėmis rinkimų kampanijos dienomis ir tęsėsi rinkimams pasibaigus. Ledų ir saldinių dalinimą įvertinusi kaip kandidatų balsų pirkimą, po pirmojo turo VRK anuliavo vienos vienmandatės rinkimų apygardos rezultatus. Deja, nors siekis užtikrinti sąžiningus rinkimus – pagirtinas dalykas, dėl per plačiai interpretuojamo balsų pirkimo apibrėžimo galėjo susidaryti perdėta nuomonė apie egzistuojantį korupcijos lygį.

Lapkričio 4 d., po rinkimų vienmandatėse apygardose, VRK patvirtino galutinius rinkimų rezultatus. Kelios politinės partijos rezultatus apskundė dėl tariamo balsų pirkimo ir kitų pažeidimų. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad neįvertinusi informacijos apie masinius balsų pirkimus VRK neteislingai suteikė tris mandatus. Be to, teismas pripažino negaliojančiais dar vienos vienmandatės apygardos rinkimų rezultatus. Remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, 2012 m. pabaigoje Seimas nusprendė dėl patvirtintų neteisingų rinkimų rezultatų atšaukti VRK įgaliojimus. Į pirmąją sesiją Seimas susirinko lapkričio 16 d. Dalyvavo 139 seimo nariai; pakartotini rinkimai planuojami 2013 m.

Šioje ataskaitoje pateikiamos rekomendacijos dėl rinkimų proceso tobulinimo. ESBO DIŽTB yra pasiruošęs padėti atsakingosioms Lietuvos institucijoms šias rekomendacijas įgyvendinti.

II. ĮVADAS IR PADĖKOS

2012 m. birželio 1 d. Lietuvos Respublikos nuolatinė atstovybė prie Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos pakvietė ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biurą

(toliau – DIŽTB) stebėti 2012 m. spalio 14 d. vykusių Seimo rinkimų. Birželio 26 – 28 d. Lietuvoje lankėsi ESBO DIŽTB poreikių vertinimo misija. Remdamasi šios poreikių vertinimo misijos rekomendacijomis, ESBO Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras 2012 m. spalio 1 – 19 d. atvyko į rinkimų stebėjimo misiją (toliau – Misija). Misija šalyje neliko stebėti spalio 28 d. vykusio antrojo rinkimų turo, suorganizuoto 67 vienmandatėse apygardose iš 71. Tai buvo antroji ESBO DIŽTB Misija skirta stebėti rinkimams Lietuvoje.²

ESBO DIŽTB Misijai, sudarytai iš penkias ESBO valstybes dalyves atstovaujančių šešių rinkimų ekspertų, vadovavo ambasadorius Rolf'as Ekéus'as. Pagrindinė Misijos būstinė buvo įsteigta Vilniuje, o jos ekspertai lankėsi Kauno, Panevėžio, Alytaus, Trakų, Visagino ir kitose savivaldybės.

ESBO DIŽTB nori padėkoti Užsienio reikalų ministerijai, Konstituciniam Teismui, Vyriausiajam administraciniam teismui, Vyriausiajai rinkimų komisijai (toliau – VRK), politinėms partijoms, žiniasklaidai ir kitiems už pagalbą ir Misijai skirtą laiką.

III. INFORMACIJA APIE VALSTYBĘ

Lietuva – parlamentinė respublika, kurios parlamentas susideda iš vienerių rūmų. Seimą sudaro 141 narys renkamas ketverių metų kadencijai. Didžiuma vykdomosios valdžios galių priklauso vyriausybei ir, tam tikra apimtimi, prezidentui. Penkerių metų kadencijai prezidentą tiesiogiai renka piliečiai. Vyriausybei vadovauja ministras pirmininkas, kurį skiria prezidentas ir tvirtina Seimas.

Po 2008 m. vykusių Seimo rinkimų šis įstatymų leidžiamasis organas tapo labai politiškai fragmentuotas. Koaliciją suformavo keturios partijos, kurioms vadovavo centro dešiniųjų Tėvynės Sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai (TS-LKD) laimėję 45 mandatus, Tautos prisikėlimo partija (TPP) su 16 mandatu, Lietuvos Respublikos liberalų (LRLS) su 11 mandatu ir Liberalų ir centro sąjunga (LiCS) su 8 mandatais. Likusius mandatus pasidalino Lietuvos socialdemokratų partija – 25 mandatai, Tvarka ir teisingumas (TT) – 15, koalicija „Darbo partija + jaunimas“ – 10, Lietuvos lenkų rinkimų akcija (LLRA) ir Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga (LVLS) – po 3, Naujoji sąjunga (socialliberalai) (NSSL) – 1, o dar 4 atiteko savarankiškiems kandidatams.

2012 m. balandžio 11 d. Prezidentė paskelbė, kad rinkimai vyks 2012 m. spalio 14 d. Drauge su Seimo rinkimais vyko patariamasis referendumas dėl naujos branduolinės jėgainės statybos. ESBO DIŽTB Misija vertino tik referendumo poveikį Seimo rinkimams.

IV. RINKIMŲ SISTEMA IR TEISINĖ BAZĖ

A. RINKIMŲ SISTEMA

Nuo 1992 m. Seimo rinkimai rengiami pagal mišrią rinkimų sistemą. 71 Seimo narys renkamas vienmandatėse apygardose pagal daugumos atstovavimo sistemą, o 70 narių šalies mastu renkami vienoje daugiamandatėje apygardoje pagal proporcinę rinkimų sistemą.³

---

² Su ankstesnėmis ESBO DIŽTB ataskaitomis apie Lietuvą galite susipažinti čia: <http://www.osce.org/DIŽTB/elections/lithuania>.

³ Rinkimų biuletenyje rinkėjas pažymi kandidatų sąrašą, už kurį balsuoja ir surašo pasirinktus penkių pasirinktų kandidatų eilės numerius į tam biuletenyje skirtus laukelius.

Kaip numatyta Seimo rinkimų įstatyme (toliau – rinkimų įstatymas), Lietuvoje sudaroma 71 vienmandatė rinkimų apygarda, o VRK suteikiama teisė prieš kiekvienus Seimo rinkimus nustatyti naujas apygardų ribas. Dabartinės apygardos iš esmės nesiskiria nuo 1992 m., nors dėl gyventojų skaičiaus pokyčių kas ketverius metus buvo kiek pakoreguojamos.

Pirminis rinkimų įstatymo variantas reikalavo, kad rinkimų apygardos gyventojų skaičius nuo vidutinio šalies gyventojų skaičiaus skirtųsi tik 10 proc.⁴ 2002 m. ši nuostata buvo pakeista ir leistas 20 proc. nuokrypis. Remiantis VRK, šis įstatymo pakeitimas buvo inicijuotas ir patvirtintas tam, kad būtų išvengta dėl demografinių pokyčių ir 10 proc. ribos galėjusių susidaryti esminių rinkimų apygardų ribų pakeitimų. Politiniame lygmenyje buvo nuspręsta, kad pakeisti leidžiamo nuokrypio ribą priimtinau, nei keisti rinkimų apygardų ribas.⁵ Dėl to susidarė dideli skirtumai tarp gyventojų skaičiaus atskirose rinkimų apygardose, o tai turi poveikį balsų lygiavertiškumui. Tai, savo ruožtu, prieštarauja tarptautinei gerajai praktikai.⁶

Siekiant užtikrinti balsų lygiavertiškumą, vienmنداčių apygardų ribos turėtų būti peržiūretos. Šis ribų peržiūrėjimo procesas turi būti plačiai aptartas, o į diskusijas būtina įtraukti visas interesų grupes (taip pat žr. dalį „Tautinių mažumų dalyvavimas“).

Rinkimuose pagal daugumos atstovavimo sistemą, jei atėjusių balsuoti rinkėjų skaičius sudaro daugiau nei 40 proc. visų rinkėjų, kandidatas privalo surinkti absoliučią balsų daugumą. Jei atėjusių balsuoti rinkėjų skaičius mažesnis, rinkimų laimėtoju skelbiamas tas kandidatas, kuris surenka mažiausiai 20 proc. visų tinkamais pripažintų balsų. Jei rinkimuose yra daugiau nei du kandidatai ir nė vienas nelaimi pirmojo rinkimų turo, antrasis rinkimų turas rengiamas tarp dviejų kandidatų, kurie pirmojo turo metu surinko daugiausia balsų. Pagal proporcinę rinkimų sistemą, rinkimai užskaitomi, jei balsuoja daugiau nei 25 proc. visų šalies rinkėjų. Kad gautų mandatų, partijos privalo peržengti 5 proc., o koalicijos – 7 proc. rinkimų slenkstį.

B. TEISINĖ BAZĖ

Teisinė bazė užtikrina tvirtą pagrindą demokratiniam rinkimams. Ją sudaro 1992 m. priimta ir 2004 m. pataisyta Konstitucija, paskutinį kartą 2012 m. kovo mėn. taisytas rinkimų įstatymas⁷, 2002 m. patvirtintas ir 2012 m. kovo mėn. pataisytas Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas, 2004 m. patvirtintas ir 2012 m. pataisytas Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas bei 2010 m. pataisytas Politinių partijų įstatymas.⁸ Su rinkimais

⁴ 1992 m. įstatymo redakcijos 9 straipsnis nurodo, kad „rinkėjų skaičius apygardoje turi būti nuo 0,9 iki 1,1 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse rinkimų apygardose skaičiaus“.

⁵ Po pakeitimų 2012 m. rinkimams, vidutinis daugiamandatės rinkimų apygardos rinkėjų skaičius sudarė 36 457 rinkėjus. Didžiausioje rinkimų apygardoje buvo 43 574, o mažiausioje – 29 202 rinkėjai. Net 26 vienmandatėse rinkimų apygardose iš 71, nuo vidurkio apygardos rinkėjų skaičius skyrėsi daugiau nei 15 proc., o dar 11 rinkimų apygardų šis nuokrypis sudarė daugiau nei 10 proc.

⁶ Europos Tarybos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija) Gerosios rinkimų praktikos kodekso 2.2 pastraipa nurodo, kad „normos nuokrypis neturi viršyti daugiau nei 10% ir jokiais būdais – 15%, nebent susidarė ypatingos aplinkybės.“ Žr. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL-AD\(2002\)023rev-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL-AD(2002)023rev-e.pdf). Taip pat žr. dokumento „ESBO valstybių dalyvių išipareigojimai rengti demokratinis rinkimus“ 3.2 pastraipą. Dokumentą rasite čia: <http://www.osce.org/DIŽTB/elections/13957>.

⁷ Prezidento, Seimo, Europos Parlamento ir savivaldybių rinkimus šalyje reglamentuoja atskiri įstatymai. Kuomet buvo rengiama ši ataskaita, Seimas rengė šių įstatymų nuostatas apibendrinančių rinkimų kodeksą.

⁸ Venecijos komisijos Gerosios rinkimų praktikos kodekso II.2.b pastraipa nurodo, kad „pamatinės rinkimų įstatymo nuostatos, o ypač nuostatos reglamentuojančios rinkimų sistemą, rinkimų komisijų narystę ir rinkimų apygardų ribas, neturėtų būti keičiamos likus metams iki rinkimų arba turėtų būti įrašytos į konstituciją ar kitą už paprastą įstatymą viršesnę teisės aktą.“

susijusios nusikalstamos veikos⁹ numatytos Baudžiamajame kodekse, o kitus konkrečiai su žiniasklaida ir rinkimų kampanijų finansavimu susijusius klausimus reglamentuoja kiti įstatymai.

Rinkimus reglamentuojančiai teisinei bazei taip pat priklauso keli Konstitucinio Teismo sprendimai. Net keli rinkimų įstatymo pakeitimai buvo padaryti dėl 2004 m. Konstitucinio Teismo priimto sprendimo dėl rinkimų kampanijų organizavimo.¹⁰ Šiais pakeitimais buvo siekiama, kad balsu pirkimui būtų prilygintas bet koks iš rinkimų kandidato ar politinės partijos rinkėjui duotas materialią vertę turintis daiktas, VRK būtų sudarytos galimybės atšaukti rinkimų kandidato neliečiamybę, būtų sumažinti išankstinio balsavimo ir balsavimo paštu skaičiai, ir padidėtų moralinis rinkimų kampanijų lygis.

Kitu atveju, 2004 m. Konstitucinio Teismo išvadai dėl atstatydintojo prezidento nurodžius, kad apkaltos proceso tvarka iš pareigų pašalintas asmuo daugiau niekada nebegali dalyvauti rinkimuose, ši nuostata buvo įtvirtinta rinkimus reglamentuojančiuose įstatymuose.¹¹ 2011 m. šį draudimą daugiau niekada gyvenime nedalyvauti rinkimuose pakeitė Europos žmogaus teisių teismas (toliau – EŽTT).¹² Savo išvadoje EŽTT nurodė, kad draudimas visą gyvenimą dalyvauti rinkimuose – kaltės neatitinkanti bausmė, todėl pažeidžia pasyviają asmens rinkimų teisę. Siekdamas įgyvendinti EŽTT išvadą, 2012 m. Seimas pataisė rinkimų įstatymus ir apribojo draudimą kandidatuoti iki ketverių metų. Tačiau atitinkamos Konstitucijos nuostatos išliko nepakeistos.

Apkaltos proceso tvarka iš pareigų pašalintasis prezidentas siekė užsiregistruoti ir dalyvauti 2012 m. rinkimuose. Prašydama nurodyti kaip turėtų elgtis, t.y. laikytis naujų rinkimų įstatymo nuostatų ir užregistruoti kandidatą ar vadovautis 2004 m. Konstitucinio Teismo sprendimu, VRK kreipėsi į Konstitucinį Teismą. 2012 m. rugsėjį Teismas dar kartą patvirtino savo išvadą ir nurodė, kad Konstitucija draudžia kandidatuoti asmeniui, kuris iš pareigų buvo pašalintas apkaltos proceso tvarka.¹³ Teismas pripažino EŽTT sprendimo svarbą ir Lietuvos įsipareigojimus laikytis Europos žmogaus teisių konvencijos, tačiau nurodė negalintis pakeisti ankstesnio sprendimo. Teismo manymu, norėdama laikytis įsipareigojimo taikyti Konvencijos nuostatas Lietuva turėtų pakeisti Konstituciją, o šią pataisą turi priimti Seimas. Dėl šio sprendimo ne vieną mandatą gavusios partijos vadovui nebuvo leista dalyvauti rinkimuose, jam tebetaikomas draudimas daugiau niekada gyvenime nedalyvauti rinkimuose.

⁹ Baudžiamojo kodekso XXVI skyrius „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai piliečių rinkimų teisėms ir Lietuvos Respublikos Prezidento, Seimo bei savivaldybių tarybų rinkimų ar referendumų tvarkai“ apima nuostatas dėl balsų pirkimo, rinkimų dokumentų sunaikinimo bei suklastojimo.

¹⁰ Žr. bylą Nr. 42/2004 „Išvada dėl Lietuvos Respublikos Prezidentės paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“, žr. <http://www.lrkt.lt/dokumen-tai/2004/i041105.htm>. Teismas nustatė, kad „įstatymų leidėjui iš Konstitucijos kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų Seimo rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą - būtinas Tautos pasitikėjimo savo atstovybe prielaidas“. Teismas aiškiai nurodė, kad „neleistina“, jog rinkimų finansavimas būtų neskaidrus ar nekontroliuojamas arba rinkimų kampanijoje būtų naudojamos tokios rinkimų technologijos, kurios „prieštarauja moralei, teisingumui, visuomenės darnai“, o „pagal Konstituciją, jokiais motyvais negali būti pateisinamas rinkėjų balsų tiesioginis ar netiesioginis pirkimas“ (...) arba rinkėjai „dovanos ar kitokiu atlyginimu“ būtų skatinami dalyvauti rinkimuose ir balsuoti už arba prieš kandidatą.

¹¹ Byla Nr. 24/2004, „Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1 straipsnio pirmos 1 dalies ir 2 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, žr. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/n040525.htm>.

¹² Byla Paksas prieš Lietuvą, Europos žmogaus teisių teismas, Didžiosios kolegijos sprendimas, paraiškos Nr. 34932/04; žr. www.echr.coe.int.

¹³ Byla Nr. 8/2012; žr. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2012/n120905.htm>.

Siekiant įgyvendinti EŽTT sprendimą bei teisinę bazę suderinti su ESBO Kopenhagos konferencijos dokumento 7.5 ir 24 punktų reikalavimais bei tarptautiniais standartais, būtina atšaukti draudimą būti renkamam visą gyvenimą, kuris taikomas apkaltos proceso tvarka pašalintiems iš užimamų pareigų asmenims.¹⁴

Dar kitame, 2012 m. kovą priimtame sprendime Konstitucinis Teismas patvirtino kelių rinkimus reglamentuojančių įstatymų nuostatas. Šiuo atveju, Konstitucinio Teismo bylą inicijavo Seimo narių grupė, suabejojusi įstatymų nuostatų dėl kandidatų registravimo, rinkimų slenksčio taikymo partijoms skirstant mandatus pagal proporcinę rinkimų sistemą bei lėšų iš valstybės biudžeto politinėms partijoms paskirstymo konstitucingumu. Ieškovai teigė, kad kai kurie kandidatų tinkamumo kriterijai neatitinka Konstitucijos reikalavimų, o dalis įstatymų nuostatų – nedemokratiškos, mažoms politinėms partijoms perdėtai apsunkinančios dalyvavimą rinkimuose. Teismas atmetė visus siūlomus pakeitimus argumentuodamas, kad įvairių įstatymų nuostatų reguliavimas – konstitucinė Seimo teisė.

V. RINKIMŲ ADMINISTRAVIMAS

A. RINKIMŲ KOMISIJOS

Rinkimų administravimo sistema yra trijų lygių: ją sudaro VRK, 71 vienmandatės rinkimų apygardos komisija ir 2017 rinkimų apylinkių, kurių kiekvienoje gali būti ne daugiau nei 5 000 registruoti rinkėjai, komisijos. Be to, rinkimai dar buvo organizuoti ir 56 Lietuvos ambasadose bei konsulatuose.

VRK – nuolat veikianči, nepriklausoma ir profesionali institucija. Kiekviena praėjusių rinkimų metu mandatų pagal proporcinę rinkimų sistemą laimėjusi politinė partija į VRK deleguoja po vieną atstovą. Po vienodą narių skaičių, tris ar daugiau, deleguoja Teisingumo ministerija bei Lietuvos teisininkų draugija taip, kad partijoms nepriklausančių komisijos narių skaičius viršytų partijų deleguotų narių skaičių.¹⁵ Seimo pirmininko teikimu VRK pirmininką skiria Seimas. VRK nariai skiriami ketveriems metams, likus maždaug keturiems mėnesiams iki Seimo rinkimų.¹⁶ Kai kurie VRK nariai išreiškė susirūpinimą, kad komisija skiriama per vėlai, likus per mažai laiko iki rinkimų, o tai atsiliepia komisijos darbo kokybei. Be to, po rinkimų VRK sudėtis peržiūrima taip, kad atspindėtų Seimo sudėtį.¹⁷

¹⁴ 7.5 pastraipa įpareigoja ESBO valstybes dalyves „nediskriminuojant gerbti individualiai ar pagal partijų sąrašus kandidatuojančių piliečių teises būti išrinktiems į politines ar valstybines pareigas.“ ESBO Kopenhagos konferencijos dokumento 24 pastraipa nurodo, kad „demokratinėje visuomenėje bet koks teisių ir laisvių apribojimas turi būti susijęs su vienu iš atitinkamo įstatymo uždavinių ir griežtai proporcingai atitikti to įstatymo tikslą“. Be to, Tarptautinio politinių ir pilietinių teisių pakto 25-ojo bendrojo komentaro 15 paragrafas nurodo, kad „bet kokie teisės būti renkamu apribojimai [...] turi būti pagrįsti objektyviais ir protingais kriterijais. Asmeniui negali būti taikomi nepagrįsti ar diskriminuojantys reikalavimai, kurių nepaisius asmuo taptų tinkamas rinkti [...]“

¹⁵ Politinėms partijoms nepriklausantys VRK nariai privalo turėti teisinį išsilavinimą ir yra renkami burtų keliu iš šių dviejų institucijų pasiūlytų kandidatų.

¹⁶ Kai iki eilinių Seimo rinkimų dienos liko ne mažiau kaip 120 dienų ir ne daugiau kaip 140 dienų. (Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 7.1 straipsnis).

¹⁷ Seimas ne vėliau kaip per 100 dienų po pirmojo naujai išrinkto Seimo posėdžio patikslina Vyriausiosios rinkimų komisijos sudėtį: atleidžia ir naujai paskiria partijų pasiūlytus komisijos narius (Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 9 straipsnis).

Dabartine VRK buvo paskirta 2012 m. birželį. Ji sudaryta iš šešių deleguotų politinių partijų atstovų, ir po keturis deleguotus atstovus iš Teisingumo ministerijos bei Lietuvos teisininkų draugijos. VRK pirmininkas buvo paskirtas penktai kadencijai.

Tam, kad užtektų laiko pasiruošti rinkimams, o naujieji VRK nariai suspėtų susipažinti su rinkimų procesu, nauja VRK sudėtis galėtų būti skiriama anksčiau, dar gerokai iki rinkimų.

VRK darbas vyko kolegiskai ir profesionaliai.¹⁸ ESBO DIŽTB Misija pastebėjo, kad jos stebėtų VRK posėdžių metu balsavimas vyko po atvirų ir kartais labai plačių svarstymų. Kai kurie Misijos pašnekovai nurodė, kad VRK darbą palengvintų didesnis teisinių ekspertų VRK sekretoriato skaičius, mat VRK nariai neretai privalo komisijos vardu parengti teisinius sprendimus. Prieš rinkimus, Misijos pašnekovai išreiškė didelį pasitikėjimą rinkimų procesu bei VRK nešališkumu bei profesionalumu. Tačiau porinkiminiai įvykiai privertė suabejoti rinkimų administracijos darbu (žr. atitinkamas ataskaitos dalis).

Rinkimų apygardų komisijos buvo paskirtos rugpjūčio 1 d. Į jų sudėtį įėjo po vieną atstovą iš Teisingumo ministerijos ir Lietuvos teisininkų draugijos, po vieną mero paskirtą valstybės tarnautoją iš kiekvienos į apygardą patenkančių savivaldybių ir po vieną praėjusių rinkimų metu mandatų pagal proporcinę rinkimų sistemą laimėjusios politinės partijos deleguotą atstovą.¹⁹ Remdamasi patirtimi ir išsilavinimu, komisijų pirmininkus iš jų sudėties išrinko VRK. Rinkimų apygardos komisijos funkcijos apėmė savarankiškai išsikėlusių kandidatų vienmandatėse apygardose renkamų parašų tikrinimą, apylinkių komisijoms skirtų rinkimų dokumentų pristatymą ir jų paruoštų dokumentų surinkimą bei apygardos rinkimų rezultatų surinkimą ir protokolavimą. Rinkimų apygardų komisijų pirmininkai, su kuriais bendravo Misija, demonstravo išsamią rinkimų veiklos patirtį.

Apylinkių rinkimų komisijos buvo paskirtos rugpjūčio 27 d. Jos buvo sudarytos iš tokio narių skaičiaus, kuris atitiktų praėjusių arba Seimo, arba savivaldybių, arba abiejų šių rinkimų metu mandatų pagal proporcinę rinkimų sistemą laimėjusių politinių partijų ir koalicijų skaičių. Su ESBO DIŽTB Misija bendravusieji deleguotieji partijų atstovai minėjo, kad neretai apylinkių rinkimų komisijoms tinkamų kandidatų paieška tampa nelengva užduotimi. Apylinkės rinkimų komisijos sudėtį tvirtina apygardos rinkimų komisija. Remdamasi patirtimi ir išsilavinimu, ji taip pat skiria apylinkės rinkimų komisijos pirmininką. VRK ir apygardų rinkimų komisijos surengė įvairius mokymus apylinkių rinkimų komisijų pirmininkams, pavyzdžiui mokymosi dirbti su rinkimų rezultatų protokolų sudarymui skirta kompiuterine programa bei darbo su skundais.

B. RINKĖJŲ REGISTRACIJA

Balsuosi gali visi piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, išskyrus tuos asmenis, kuriuos teismas pripažino neveiksniais. Rinkėjų sąrašas sudaromas pagal gyventojų registro duomenis. Užsienyje gyvenantys piliečiai, norėdami balsuoti, privalo užsiregistruoti iš anksto.²⁰

¹⁸ VRK posėdžiai buvo gyvai transliuojami internete bei įrašomi ir talpinami oficialioje VRK svetainėje. Svetainė buvo nuolat naujinama, joje pateikiama detali informacija.

¹⁹ Jei mandatų laimėjusios politinės partijos nedeleguoja narių į apygardos rinkimų komisiją, į jų vietą kandidatus gali siūlyti Teisingumo ministerija, Lietuvos teisininkų draugija arba savivaldybių merai.

²⁰ Diplomatines misijos užsiregistruojusių rinkėjų sąrašus pateikė iki rugsėjo 29 d. Rinkėjai galėjo registruotis paprastu arba elektroniniu paštu, arba naudodamiesi internetine registracijos programa. Laiku neužsiregistravę rinkėjai galėjo balsuoti asmeniškai atvykę į diplomatinės misijos patalpas, prieš tai patikrinus jų teisę balsuoti ir įsitikinus, ar jau nebalsavo kitur.

2012 m. rinkimams buvo užregistruoti 2 588 559 rinkėjai. Įstatymai numato, kad asmuo turi teisę ateiti balsuoti rinkimų dieną, pareikšti savo valią iš anksto, būdamas kitoje valstybėje ar specializuotoje įstaigoje, bei namuose, jei iš jų negali išvykti. Remiantis 2012 m. sausio mėn. duomenimis, 162 563²¹ Lietuvos Respublikos piliečiai deklaravo savo gyvenamąsias vietas užsienio valstybėse.²² Iš jų, 17 007 piliečiai užsiregistravo balsuoti šiuose rinkimuose. Jų balsai buvo pridėti prie pirmosios Vilniaus rinkimų apygardos balsų, todėl ši apygarda tapo didesnė, nei numato teisės aktų nuostatos.²³

Visi registruoti piliečiai yra įtraukti į elektroninę duomenų bazę, kurią tvarko Gyventojų registro tarnyba prie LR Vidaus reikalų ministerijos. ESBO DIŽTB Misijos pašnekovai nurodė, kad gyventojų registras, kurio duomenų pagrindu sudaromas rinkėjų sąrašas, yra tikslus ir nuolat naujinamas. Siekiant išvengti kartotinės registracijos, kiekvienas registruotas asmuo identifikuojamas pagal unikalų numerį.

VRK tvarkomas elektroninis rinkėjų sąrašas saugomas tam skirtame serveryje ir sinchronizuojamas pasitelkus saugų interneto ryšį. VRK sudaro dviejų rūšių rinkėjų sąrašus kiekvienai vienmandatei rinkimų apygardai iš esamų 71. Rinkimų dieną, tiek elektroninės, tiek popierinės minėtųjų sąrašų versijos pristatomos į balsavimo vietas. Duomenų apsauga paprastai užtikrinama, tai stebi Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija. Draudžiama atskleisti bet kokius rinkimų sąrašuose esančius duomenis išskyrus rinkėjo asmens duomenis jam pačiam. Rinkimų sąrašų išrašai politinėms partijoms neteikiami.

Preliminarius rinkėjų sąrašus apygardų rinkimų komisijoms VRK pateikė iki rugsėjo 5 d. Apygardų rinkimų komisijos padalino rinkėjų sąrašus pagal apylinkes iki rugsėjo 18 d. Ar yra įtraukti į apylinkių rinkėjų sąrašus, asmenys galėjo sužinoti kreipęsi asmeniškai arba telefonu. Galutiniai rinkėjų sąrašai buvo patvirtinti VRK iki spalio 8 d. Į rinkėjų sąrašą neįtraukti rinkėjai rinkimų dieną buvo įtraukiami į papildomą rinkėjų sąrašą, patikrinus jų gyvenamąją vietą apylinkėje įrodantį dokumentą ir įsitikinus, ar rinkėjas jau nebalsavo kitur. Į papildomą rinkėjų sąrašą buvo įrašytas ribotas piliečių skaičius.²⁴

Buvo sudaryti specialūs balsuojančių paštu specializuotose įstaigose (pvz. ligoninėse, tardymo izoliatoriuose ir įkalinimo įstaigose) besirandančių bei iš namų negalinčių išvykti, o taip pat karo tarnybą atliejančių ir balsavimo dieną laivuose, plaukiojančiuose su Lietuvos valstybine vėliava, dirbančių rinkėjų sąrašai.

Balsavimo pažymėjimus apylinkės rinkėjams apygardų rinkimų komisijos privalėjo pristatyti iki spalio 6 d. Kalbėdami apie šį procesą, ESBO DIŽTB Misijos pašnekovai nurodė, kad jis reikalauja daug laiko ir darbo. Balsavimo pažymėjime pateikiama pagrindinė informacija apie balsavimo vietą, šis dokumentas privalomas norintiems balsuoti iš anksto, taip pat įstaigose besirandantiems ir iš namų negalintiems išvykti rinkėjams ir turi būti pridėdamas prie paštu balsuojančiojo rinkimų

²¹ Duomenis pateikė Gyventojų registro tarnyba prie LR Vidaus reikalų ministerijos.

²² Remiantis 1998 m. priimtu ir 2010 m. pataisytu Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymu, ilgesniam nei šešių mėnesių laikotarpiui iš šalies išvykstantys asmenys privalo apie tai informuoti atitinkamas valstybės institucijas. 2009 m. priimtas Sveikatos draudimo įstatymas numato, kad pajamų nedeclaruojantys piliečiai privalo susimokėti sveikatos draudimo įmokas. Tai paskatino kitose šalyse gyvenančius piliečius deklaruoti savo gyvenamąją vietą ir taip išvengti sveikatos draudimo įmokų pagal anksčiau buvusios registracijos savivaldybėje vietą.

²³ Remiantis rinkimų įstatymo 33.1 straipsniu, užsienyje gyvenantys rinkėjai įtraukiami į rinkėjų sąrašus toje rinkimų apygardoje, kurioje yra Seimas. Šiuose rinkimuose 1-oje rinkimų apygardoje buvo užregistruoti 52 607 rinkėjai, o tai 44,3 proc. daugiau už vidurkį.

²⁴ Rinkimų dieną į rinkėjų sąrašą buvo įtraukti iš viso 9 093 rinkėjai, įskaitant ir balsavusiuosius užsienio šalyse.

biuletenio. Tuo pačiu, rinkėjai savo balsavimo pažymėjimus galėjo susirasti internete ir atspausdinti. Išankstinio balsavimo metu dauguma balsavimo pažymėjimų buvo spausdinami rinkimų vietose.

C. NAUJOSIOS BALSAVIMO TECHNOLOGIJOS

Rinkimų administravimui VRK pasitelkė dvi kompiuterines programas. Pirmąją – rinkėjų paieškai ir balsavusiųjų žymėjimui skirtą ABRIS sistema²⁵ – galėjo naudotis apie pusė rinkimų apylinkių komisijų. ABRIS duomenų bazė susieta ir sinchronizuojama su Gyventojų registro duomenimis. Apylinkių rinkimų komisijų nariai galėjo prisijungti prie sistemos savo tapatybę patvirtinę arba elektroniniu parašu, arba jungdamiesi per elektroninės valdžios platformą ir taip savo tapatybę patvirtinę kitais metodais, panašiais į elektroninės bankininkystės naudojamas priemones. Nors laikomasi bendrojo principo, kad rinkėjas privalo balsuoti rinkimų apylinkėje, kurioje yra registruotas, sudarius galimybę ABRIS sistema naudotis visoms apygardos apylinkių rinkimų komisijoms, rinkėjas galėtų balsuoti bet kurioje tos apygardos rinkimų apylinkėje.

Antroji informacinė sistema – ADV²⁶ – buvo naudojama suvesti rinkimų vietoje surinktų balsų rezultatus į elektroninius protokolus, o surinktuosius rezultatus perduoti VRK. Panašiai kaip ir darbui su ABRIS sistema, prisijungti prie sistemos norintis apylinkės rinkimų komisijos narys privalėjo patvirtinti asmens tapatybę. Rinkimų apylinkių komisijų surinkti duomenys VRK buvo perduodami užšifruoti. Su sistema buvo galima dirbti ir atsijungus nuo duomenų mainų ryšio linijos, o paskui duomenis perduoti šifruotuose dokumentuose. Sistemoje įdiegtos kontrolės priemonės perspėjo apylinkių rinkimų komisijų narius apie galimas protokolų pildymo klaidas. Prieš dvi dienas iki rinkimų sistemą išbandė 81 proc. visų apylinkių rinkimų komisijų, o rinkimų rezultatams skaičiuoti ją naudojo 86 proc. visų apylinkių rinkimų komisijų.

Jau keletą metų vyksta diskusijos dėl elektroninio balsavimo galimybių. Nors Seimui ir Seimo komitetams buvo pateiktas ne vienas galimas sprendimas, kol kas šie bandymai buvo nesėkmingi.²⁷

VI. KANDIDATŲ REGISTRAVIMAS

Norėdamas tapti kandidatu ir būti renkamas į Seimą, asmuo privalo būti pripažintas tinkamu balsuoti, jo nuolatinė gyvenamoji vieta turi būti įregistruota Lietuvos Respublikoje, o rinkimų dieną jam turi būti sukakę ne mažiau nei 25 metai. Seimo nariais negali būti renkami asmenys, kurie, likus 65 dienoms iki rinkimų, yra nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, taip pat teisėjai, asmenys atliekantys krašto apsaugos tarnybą ir policijos pareigūnai, kurie likus 65 dienoms iki rinkimų vis dar ėjo minėtąsias pareigas. Konstitucijos 56 straipsnis taip pat numato, kad „Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“.²⁸

---

²⁵ UAB „Solver“ 2010 m. sukurta Atvykusių balsuoti rinkėjų informacinė sistema buvo pirmą kartą panaudota 2011 m. vykusiuose savivaldybių rinkimuose.

²⁶ Apygardos/apylinkės darbo vieta.

²⁷ Naujausias atvejis – 2012 m. rugsėjo 25 d., kai Seimas atmetė siūlymą leisti organizuoti balsavimą internetu kitose šalyse esantiems rinkėjams; žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_sale.bals?p_bals_id=-14616.

²⁸ Bylos Tanase prieš Moldovą (paraiškos Nr. 7/08, 2010 m. balandžio 27 d.) sprendime EŽTT nurodė, kad asmenims su dviguba pilietybe teisės rinkti arba būti renkamiems atėmimas yra neproporcinga priemonė, prieštaraujanti Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmo protokolo 3 straipsniui. Taip pat žr. dalį „Teisinė bazė“, kur rašoma apie Konstitucijoje numatytą draudimą kandidatuoti apkaltos proceso tvarka pašalintiems iš užimamų pareigų asmenims.

Kandidatai privalėjo viešai paskelbti apie „bendradarbiavimą su kitų valstybių specialiosiomis tarnybomis“ bei savo teistumą dėl nusikalstamų veikų. Rinkėjams dalinamuose ir rinkimų vietose buvusiuose viešuose informaciniuose leidiniuose po tokių kandidatų pavardėmis buvo nurodytos tokius faktus atitinkančios pastabos. Dėl šio reikalavimo iškilo tokių kandidatų stigmatizacijos problema. Tai ypač paveikė dėl nusikalstamų veikų praeityje baustus kandidatus, kadangi po visų tokių kandidatų pavardėmis buvo spausdinama identiška pastaba, nenurodanti kaip seniai ir už kokio sunkumo nusikaltimą asmuo buvo baustas.

I rinkimus vienmandatėse apygardose kandidatus galėjo kelti politinės partijos arba kandidatai galėjo savo kandidatūras siūlyti savarankiškai. Pastarieji privalėjo surinkti 1 000 juos remiančių rinkėjų parašų, kurių tikrumą tikrino apygardų rinkimų komisijos. Kandidatai galėjo tuo pačiu metu dalyvauti ir daugiamandačiuose ir vienmandačiuose rinkimuose, tačiau buvo leidžiama atstovauti tik vienai politinei partijai. Iš viso Vyriausioji rinkimų komisija užregistravo 1 927 kandidatus. Iš jų 1 872 kandidatai buvo užregistruoti 17 politinių partijų ir vienos koalicijos sąrašuose. Politinių partijų sąrašuose buvo nuo 30 iki 141 kandidato. Dar 27 partijoms priklausiusieji 978 kandidatai dalyvavo vienmandačiuose rinkimuose 71 apygardoje, o 31 – iškelė savo kandidatūrą savarankiškai. 15 savarankiškai savo kandidatūras iškėlusius kandidatų nesugebėjo surinkti reikalaujamo parašų skaičiaus, todėl nebuvo užregistruoti. Devyniolika kandidatų iš rinkimų kovos pasitraukė, o dar 15 – VRK išbraukė iš kandidatų sąrašų dėl neatitikties teisinėms procedūroms.²⁹

Tam, kad galėtų užregistruoti kandidatų sąrašą, politinės partijos ir koalicijos privalėjo sumokėti kandidato užstatą, lygų 10 vidutinių mėnesinių darbo užmokesčio dydžių³⁰. Vienmandatėje kovoje dalyvaujantis kandidatas privalėjo sumokėti vieną vidutinį darbo užmokesčio dydį atitinkantį kandidato užstatą. Šie Seimo rinkimai buvo pirmieji, kai kandidato užstatas buvo gražintas ir mandatų negavusiems kandidatams, pateikusiems finansinę ataskaitą.³¹

Kaip teigė kai kurie su ESBO DIŽTB Misijos pašnekovai, politinių partijų steigimo³² ir kandidatų registravimo reikalavimai buvo nesunkiai įgyvendinami, todėl esą ir susidarė toks didelis kandidatų skaičius. Daugiausia kandidatų susilaukusioje vienmandatėje apygardoje buvo 17, o mažiausiai – 11 kandidatų. VRK atspausdino ir aprūpino rinkimų vietas plakatais ir kovoje pagal proporcinę rinkimų sistemą dalyvavusių kandidatų sąrašus bei lankstinukus su informacija apie vienmandatėse apygardose kandidatūras išsikėlusius kandidatus.

VII. RINKIMŲ KAMPANIJA

Rinkimų kampaniją reglamentuoja rinkimų įstatymas bei Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas. Rinkimų kampanija prasideda nuo tos dienos, kai yra paskelbiama, ir baigiasi likus 30 val. iki rinkimų dienos. Rinkimų kampanija privalo ne tik atitikti Konstitucijos ir kitų teisės aktų nuostatas, bet ir neprieštarauti „moralei, teisingumui, visuomenės darnai“.³³ Rinkimų kampanijos turinį privalo stebėti VRK.

²⁹ Aštuoni kandidatai nenurodė buvę teisti dėl nusikalstamos veikos, vienas – vis dar nebuvo baigęs atlikti bausmės likus 65 dienoms iki rinkimų, dar vienas kandidatas dar užėmė įstatyme numatytas pareigas, vienas turėjo dvigubą pilietybę, o keturi – viešai nepaskelbė apie savo „bendradarbiavimą su kitų valstybių specialiosiomis tarnybomis“.

³⁰ Vidutinio darbo užmokesčio dydis skaičiuojamas remiantis praėjusių metų ketvirto ketvirčio duomenimis. Šiuo metu, vidutinio darbo užmokesčio dydis sudaro 690 EUR.

³¹ Rinkimų įstatymo 41 straipsnis buvo pakeistas 2010 m.

³² Kaip numato Politinių partijų įstatymo 5.3 straipsnis, „politinei partijai įsteigti būtina, kad ji ... turėtų ne mažiau kaip vieną tūkstantį steigėjų“

³³ Rinkimų įstatymo 50.2 straipsnis.

Rinkimų kampanijos metu buvo gerbiamos visos pamatinės žmogaus laisvės, kandidatai galėjo nevaržomai agituoti rinkėjus. Labiau matoma, aktyvesnė ji buvo miestuose, dažniausiai buvo pasitelkiamos elektroninės ir spausdintos priemonės. Didžiausią poveikį turėjo televizija, tačiau buvo naudojamos ir socialiniais tinklais, kurių vaidmuo rinkimuose įgauna vis didesnės reikšmės. Be to, buvo platinami plakatai, skrajutės ir kita spausdinta informacinė medžiaga. Kai kurie kandidatai rinkosi betarpiškas priemones: rengė susitikimus su rinkėjais ir lankėsi jų namuose.

Dažniausios rinkimų kampanijos temos – šalies ūkis, kurioje daugiausia dėmesio teko nedarbui, mokesčiams, ekonomikos nuosmukiui ir socialinės politikos klausimams. Debatuose viena svarbesnių tapo energetinės nepriklausomybės tema, ypač paaštrėjusi dėl tuo pačiu metu surengto patariamojo referendumo dėl naujos branduolinės jėgainės statybos. Už naujos branduolinės jėgainės statybą garsiai pasisakė TS-LKD ir LRLS, o prieš agitavo LSDP, DP bei Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga (toliau – LVLS).

Ši rinkimų kampanija buvo išskirtinė dar ir dėl atsiradusių naujų politinių partijų. Dauguma jų pasisakė už radikalias reformas politinėje ir teismų sistemose. Kai kurie ESBO DIŽTB Misijos pašnekovai teigė, kad net kelios partijos ėmėsi karštingų ir provokuojančių veiksmų.³⁴

Rinkimų kampanijos metu neretai skambėjo kaltinimai dėl balsų pirkimo. Besiruošiant pirmajam rinkimų turui buvo užregistruoti daugiau nei 200 oficialių skundų, dėl kurių buvo pradėti 13 policijos tyrimų. Teisiškai balso pirkimas suvokiamas plačiai, jis apima įvairaus pobūdžio veiklas ir paskatas, įskaitant vaišinimą rinkimų kampanijos metu ar rinkėjo pavėžėjimą iki balsavimo vietos.³⁵ Nors atrodo, kad visuomenė labai pasitiki politine ir rinkimų sistemomis, tokie dažni kaltinimai dėl balsų pirkimo rinkimų metu gali turėti rimtų pasekmių ir sumažinti visuomenės pasitikėjimo lygį.

VIII. PARTIJŲ IR RINKIMŲ KAMPANIJOS FINANSAVIMAS

Politinių partijų ir rinkimų kampanijų finansavimą reglamentuoja Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas.³⁶ Politinės partijos gali būti finansuojamos už lėšas gautas iš valstybės biudžeto,³⁷ narių mokesčių, banko paskolų, palūkanų, gautų už partijos lėšas, piliečių aukų, sudarančių ne daugiau nei vieną gyventojų pajamų mokesčio procentą, bei už valdomą turtą, suorganizuotus politinius, kultūrinius ir kitokius renginius, bei spausdintos medžiagos platinimą. Politinių partijų ir rinkimų kampanijų negali remti juridiniai asmenys. Remiantis VRK, valstybės biudžeto dotacijos sudaro didžiausią politinių partijų pajamų dalį. Rinkimų kampanijos gali būti finansuojamos iš politinių partijų lėšų, piliečių aukų, paskolų,

---

³⁴ Vienu atveju į Generalinę prokuratūrą kreipėsi VRK, prašydama ištirti dviejų koalicijos „Už Lietuvą Lietuvoje“ kandidatų tariamai antisemitinę rinkimų kampanijos medžiagą. Ištyrusi priminę medžiagą prokuratūra nenustatė, kad buvo siekiama kurstyti tautinę ar rasinę nesantaiką, todėl tyrimas nebuvo pradėtas.

³⁵ Rinkimų įstatymo 5.1 straipsnis draudžia „tiesiogiai ar netiesiogiai pirkti rinkėjų balsus, dovanomis ar kitokiu atlyginimu skatinti rinkėją“.

³⁶ 2009 m., Europos Tarybos valstybių prieš korupciją grupė (GRECO) parengė vertinimo ataskaitą dėl partijų finansavimo skaidrumo, o vėliau, 2011 m. parengė atitikties ataskaitą. Siūlomose rekomendacijose buvo nurodomas poreikis stiprinti partijų ir kampanijų finansavimo skaidrumą stebėnčių institucijų gebėjimus. Įstatymas buvo kelis kartus keičiamas, o iš 12 GRECO rekomendacijų, 9 buvo „patenkinamai“, o 3 „daliniai“ įgyvendintos; žr.

[http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3\(2011\)7_Lithuania_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3(2011)7_Lithuania_EN.pdf).

³⁷ Daugiau nei tris procentus balsų Seimo, savivaldybių ar Europos Parlamento rinkimuose gavusios partijos turi teisę gauti metinę valstybės dotaciją, kuri apskaičiuojama remiantis gautų balsų skaičiumi.

bei palūkanų gautų nuo kampanijai skirtoje sąskaitoje esančių lėšų.³⁸ Kampanijos išlaidas partijos daugiausia dengė iš nuosavų lėšų (apie 85 proc.), kurių daugiausia išleista reklamai per televiziją ir ant lauko stendų (apie 60 proc.). Tiek pagal proporcinę, tiek pagal daugumos atstovavimo sistemą rinkimuose dalyvaujančių kandidatų išlaidos ribojamos atsižvelgiant į rinkimų apygardai priklausančių rinkėjų skaičių.³⁹

Nors kampanijų finansavimas detaliam reglamentuotas, o atitiktis reikalavimams atidžiai stebima, tam tikri politinių partijų finansavimo aspektai reguliuojami nepakankamai. Politinės partijos nariai gali įnešti stojimo, nuolatinį ar kitokį nario mokesčių, kurių sumas numato partijos statutas. ESBO DIŽTB Misijos pašnekovai pastebėjo, kad nario mokesčiai gali būti panaudoti bandant apeiti nustatytas finansinės paramos ribas bei paramos iš juridinių asmenų draudimą.

*Siekiant padidinti politinių partijų ir rinkimų kampanijų finansavimo skaidrumą, gali būti nustatytos protingos partijos nario mokesčio ribos.*⁴⁰

Kaip teigė dauguma ESBO DIŽTB Misijos pašnekovų, politinių partijų ir rinkimų finansavimo sistema suvokiama kaip skaidri, sudaranti vienodas sąlygas visiems kandidatams. Tačiau kai kurių mažesnių ir naujai įsteigtų partijų atstovai skundėsi dėl draudimo gauti paramą iš juridinių asmenų. Iš įvairių partijų ir nevyriausybinų organizacijų (toliau – NVO) VRK susilaukė skundų dėl netiesioginio politinių partijų kampanijų finansavimo gauto iš tokių trečiųjų šalių kaip labdaros ir jaunimo organizacijos.

Nemažu iššūkiu finansavimo skaidrumui vis dar išlieka parama natūra, kurią ne tik sudėtinga įvertinti, bet ir apie kurią retai pranešama. Remiantis informacija, kurią ESBO DIŽTB Misijai suteikė VRK ir NVO atstovai, kandidatai retai naudojami instrukcijomis dėl paramos natūra ataskaitų rengimo bei pačiomis ataskaitų formomis, kurias galima rasti VRK svetainėje.

VRK – pagrindinė už politinių partijų ir rinkimų kampanijų finansavimą atsakinga institucija, atliekanti šį darbą drauge su Valstybine mokesčių inspekcija ir Valstybės kontrole. Apie visą paramą skelbiama viešai VRK svetainėje per 10 darbo dienų. Detalios finansinės ir audito ataskaitos teikiamos VRK ir skelbiamos viešai VRK svetainėje per 100 dienų nuo galutinių rinkimų rezultatų paskelbimo. Funkcija tikrinti politinėms partijoms skirtas valstybės dotacijas nuo 2010 m. priskirta Valstybės kontrolei, tačiau kol kas ji tokios patikros neatliko.⁴¹

Siekiant užtikrinti tinkamą priežiūrą ir įstatymo reikalavimų laikymąsi, valdžios institucijos turėtų imtis joms priskirtos teisinės atsakomybės už valstybės biudžeto dotacijų auditą.

³⁸ Privačios aukos negali viršyti 10 vidutinių mėnesinių darbo užmokesčio dydžių arba 10 proc. metinių pajamų. Vienmandatėse apygardose išsikėlusiams kandidatams skirtos aukos negali viršyti 20 vidutinių mėnesinių darbo užmokesčio dydžių.

³⁹ Vienmandatėse apygardose taikoma riba apskaičiuojama 2 Lt (0,6 EUR) padaugintus iš rinkėjų toje apygardoje skaičiaus, tačiau ši suma negali būti mažesnė, nei 20 000 Lt (5 792 EUR). Pagal proporcinę rinkimų sistemą organizuojamoms rinkimų kovoms skirtų išlaidų riba apskaičiuojama šalies rinkėjų skaičių padauginus iš 1 Lt (0,3 EUR).

⁴⁰ 2011 m. ESBO DIŽTB ir Venecijos komisijos parengtų Rekomendacijų dėl politinių partijų veiklos reguliavimo 163 pastraipa numato, kad „politinės partijos gali rinkti nario mokesčių. Nors nario mokesčiai neturėtų būti toks didelis, kad pernelyg ribotų narystės galimybę, tai – teisėtas politinės partijos veiklos finansavimo šaltinis. Teisės aktai turi užtikrinti, kad nario mokesčiais nebūtų pasinaudota siekiant apeiti paramos ribas. To galima pasiekti nario mokesčių prilyginus paramai“; žr. [http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL\(2010\)073-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL(2010)073-e.pdf).

⁴¹ Privačios audito įmonės tikrina politines partijas, gaunančias paramą viršijančią 200 vidutinių mėnesinių darbo užmokesčio dydžių bei rinkimų kampanijas, kurių parama sudaro daugiau nei 70 vidutinių mėnesinių darbo užmokesčio dydžių. Metines finansines ir audito ataskaitas politinės partijos pateikia iki kovo 15 d.

IX. ŽINIASKLAIDA

A. BENDROJI APŽVALGA

Požiūrių įvairovę ir pliuralistinę komunikaciją šalyje užtikrina apie 50 televizijos kanalų, 50 radijo stočių, 150 laikraščių ir žurnalų, bei daugybė internetinių žiniasklaidos priemonių. Nepaisant vis didėjančios interneto svarbos,⁴² tarp politinės informacijos sklaidos šaltinių vis dar pirmauja televizija.⁴³

Visuomeninis transliuotojas Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (toliau – LRT) turi tris televizijos kanalus (LTV1, LTV2 ir LTV Lituanica) bei tris radijo stotis (LR1, „Klasika“ ir „Opus 3“). Pagal žiūrimumą, LTV1 užima trečią vietą po privačių televizijos kanalų TV3 ir LNK.⁴⁴ Daugiausią radijo klausytojų suburia visuomeninio transliuotojo radijo stotis LR1, bei privačios radijo stotys M-1 ir „Lietus“. Kadangi metinį LRT biudžetą tvirtina Seimas, visuomeninis transliuotojas dar nėra visiškai finansiškai nepriklausomas. Visi likusieji žiniasklaidos šaltiniai, įskaitant ir vietinius, yra privatūs.

Tiek „Vakaro žinios“, tiek „Lietuvos Rytas“ – populiariausių šalies dienraščių – dienos tiražas siekia 50 000 vnt. Interneto portalas Delfi.lt, kurio vartotojų skaičius per dieną siekia apie pusę milijono, paprastai laikomas neutraliu politinės informacijos šaltiniu.

Iš esmės, šalies žiniasklaida būdinga savireguliacija. Kaip teigė kai kurie ESBO DIŽTB Misijos pašnekovai, per pastaruosius trejus metus finansinė žiniasklaidos (ypač spausdintų leidinių) situacija pablogėjo dėl reklamos pajamų ir išaugusių mokesčių. Dėl šių priežasčių, vykdydama iš valstybinio biudžeto ir ES lėšų finansuojamas informacines kampanijas valstybė tapo didžiausiu reklamos užsakovu. Susidarius tokioms aplinkybėms gali kilti abejonių dėl žiniasklaidos priemonių redakcijų nepriklausomumo.

B. ŽINIASKLAIDOS VEIKLĄ REGLAMENTUOJANTYS TEISĖS AKTAI

LR Konstitucijoje yra įtvirtinta raiškos laisvė bei teisė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Tačiau joje taip pat numatyta, kad ši laisvė yra nesuderinama su žmogaus garbę ir orumą žeminančios informacijos skleidimu, kuris priskiriamas nusikalstamai veikai. Kriminalizuojamas ir šmeižtas bei garbės ir orumo įžeidimas, už kuriuos gali būti skiriamas laisvės atėmimas arba didelė bauda.⁴⁵ ESBO DIŽTB Misijos pašnekovai minėjo, kad žurnalistams iškeltos bylos dėl nusikalstamų veikų paskatino žurnalistus pradėti savarankišką cenzūrą.⁴⁶

---

⁴² Internetu reguliariai naudojasi apie 63 proc. šalies gyventojų; žr. TNS 2012 m. vasarą atliktą interneto vartotojų tyrimą <http://www.tns.lt/lt/news/interneto-naudotoju-tyrimas-2012-m-vasara/>

⁴³ Žr. TNS Metinę žiniasklaidos tyrimų apžvalgą 2011 m., http://www.tns.lt/data/files/Metines_apzvalgos/Ziniasklaidos%20tyrimu%20apzvalga%202011.pdf

⁴⁴ Žr. ten pat, kaip nurodyta prieš tai.

⁴⁵ Baudžiamasis kodeksas numato, kad už žmogaus garbę ir orumą žeminančios informacijos skleidimą gali būti skiriama laisvės atėmimo bausmė iki dviejų metų (154 straipsnis), o už įžeidimą gali grėsti laisvės atėmimo bausmė iki vienerių metų (155 straipsnis).

⁴⁶ 2012 m. birželį Lietuvos žurnalistų sąjungos prezidentas Dainius Radzevičius buvo nuteistas bauda už garbę ir orumą žeminančios informacijos skleidimą dėl „internete paskelbto komentaro apie galimą korupciją žiniasklaidoje remdamasis „WikiLeaks“ paviešintais dokumentais“; žr. 2012 m. birželio 21 d. reguliariąją ataskaitą Nuolatinei ESBO atstovo laisvai žiniasklaidai tarybai <http://www.osce.org/fom/91528> bei pranešimą spaudai, kuris buvo parengtas paskelbus nuosprendį <http://www.osce.org/fom/91880>. Aukštesnės instancijos teismas D. Radzevičių 2012 m. spalį išteisino.

*Siekiant užtikrinti ESBO atstovo laisvai žiniasklaidai rekomendacijas atitinkančią žodžio laisvę būtina dekriminalizuoti garbę ir orumą žeminančios informacijos skleidimą ir šmeižtą.*⁴⁷

Žiniasklaidos veiklą rinkimų kampanijų metu iš esmės reglamentuoja rinkimų įstatymas, Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas, bei Visuomenės informavimo įstatymas. Visuomeninės žiniasklaidos priemonės įpareigotos sudaryti vienodas galimybes visoms partijoms ir koalicijoms, bei pagal daugumos rinkimų sistemą renkamiems kandidatams. Debatų laidas per visuomeninio transliuotojo televizijos kanalus ir radijo stotis (LRT), kurių metu visiems rinkimų kandidatams sudaromos vienodos ir gausios galimybės pristatyti savo pažiūras, finansuoja VRK.⁴⁸ Žiniasklaidos priemonės taip pat turi teisę organizuoti nemokamas debatų laidas.

Mokamose programose žiniasklaidos priemonės privalo suteikti kandidatams vienodas galimybes. Už rinkimų kampanijos laidas ir eterio laiką atsiskaitoma iš rinkimų kampanijai skirto fondo, kuris negali viršyti 50 proc. visų rinkimų kampanijai skirtų išlaidų. Šios išlaidos turi būti aiškiai nurodytos. Politinės reklamos forma ir turinys taip pat reguliuojami: tokia reklama negali būti spausdinama pirmuosiuose laikraščiuose ar žurnalų puslapiuose, reklaminiai filmukai turi būti ne trumpesni nei 30 sek., o juose kandidatai privalo tiesiogiai kreiptis į rinkėjus pristatydami politinę programą bei svarbius klausimus.⁴⁹ Nors rinkimų kampanijoms taikomi apribojimai gali riboti žodžio laisvę, net keli ESBO DIŽTB Misijos pašnekovai užsiminė, kad tokios priemonės sveikintinos, kadangi užtikrina, jog kandidatai dėmesį sutelks į esmines rinkimų kampanijos temas.⁵⁰

Egzistuoja sudėtinga valstybės reguliavimo ir žiniasklaidos savireguliacijos sistema, kurios tikslas – prižiūrėti kaip žiniasklaidos priemonės laikosi teisės aktų ir etikos kodekso nuostatų.⁵¹ Už žiniasklaidos priemonių priežiūrą rinkimų kampanijos metu atsako VRK. Vykdydama jai priskirtas funkcijas, rugsėjo 25 d. VRK nustatė, kad kai kurie Tvarkos ir teisingumo partijos televizijai skirti reklaminiai filmukai pažeidė Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo informacijos poveikio įstatymą.⁵² Partijai pateikus apeliaciją, šį VRK sprendimą Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pripažino kaip nepagrįstą.

Kaip ESBO DIŽTB Misiją informavo VRK, prieš rinkimus buvo užregistruoti 150 su rinkimų kampanijos reklama susiję skundai. Iš jų, VRK sudaryta darbo grupė ištyrė 46 skundus, priėmė 10

⁴⁷ Tarptautinio politinių ir pilietinių teisių pakto 34-ojo bendrojo komentaro 19 paragrafas nurodo, kad „valstybės turėtų apsvarstyti galimybę dekriminalizuoti difamaciją ir, kaip benuspęstų, baudžiamąją teisę turėtų taikyti tik pačiais rimčiausiais atvejais, o laisvės atėmimą laikyti tokiems atvejams netinkančia bausme“. Taip pat žr. 2012 m. spalio 29 d. ESBO atstovo laisvai žiniasklaidai pranešimą spaudai apie jau minėtąjį išteisinimą, kuriame valstybės raginamos „pasinaudoti proga ir visiškai dekriminalizuoti difamaciją“ <http://www.osce.org/fom/96680>.

⁴⁸ 2012 m. rugsėjo 3 d., VRK patvirtino rinkimų debatų per LRT taisykles.

⁴⁹ 2012 m. balandžio 17 d., VRK pateikė teisės aktų reikalavimų išaiškinimą bei rekomendacijas politinei reklamai, kur nurodė, kad kitokia reklama, pavyzdžiui bėganti teksto eilutė, trumpesni nei 30 sek. filmukai bei filmukai, kuriuose vaidina aktoriai, neatitinka teisės aktų reikalavimų.

⁵⁰ Rinkimų kampanijai taikyti reikalavimai buvo kiek laisvesni nei 2010 m., kai minimali rinkimų kampanijos reklaminio filmuko trukmė negalėjo būti trumpesnė nei 90 sek., ar 2008 m., kai kandidatai negalėjo naudoti „jokių garso ar vaizdo kūrinų (trumpų reklaminių filmukų, filmų) per radiją ir televiziją“.

⁵¹ Visuomenės informavimo įstatymo vykdymą prižiūri Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, kuri taip pat nagrinėja skundus dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo, privatumo ir teikiamos informacijos nešališkumo. Galimus nusižengimus žurnalistinės etikos principams nagrinėja savireguliacijos pagrindais veikianti Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisija, o transliuotojų licencijavimo klausimus sprendžia Lietuvos radijo ir televizijos komisija.

⁵² Nors nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos informacijos poveikio funkcijos priskirtos Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybai, su ja prieš priimant sprendimą konsultuotasi nebuvo.

sprendimų, o į 36 atsakė raštu, nepriėmusi sprendimo. Dar 59 tyrimai buvo vykdomi pirmojo rinkimų turo metu. Daugiausia skundų buvo dėl paslėptos reklamos, reklamos paskelbimo žiniasklaidos priemonėse prieš tai viešai nepaskelbus kainų, piktnaudžiavimo pareigomis, trečiosios šalies vykdomų kampanijos veiksmų arba neigiamos informacijos publikavimo nesudarius sąlygų ją paneigti.

C. INFORMACIJOS APIE RINKIMUS PATEIKIMAS ŽINIASKLAIDOS PRIEMONĖSE

Priešrinkiminės kampanijos metu vienas svarbiausių vaidmenų atiteko žiniasklaidai. Visoms politinės partijos ir kandidatams buvo sudarytos lygios ir gausios galimybės pristatyti savo politines programas rinkėjams per valstybinę televiziją ir radiją. Įvairius požiūrius bei informaciją apie kandidatus rinkėjai galėjo gauti įvairiais žiniasklaidos kanalais.

Per valstybinį kanalą LTV1, visos rinkimų kovoje pagal proporcinę sistemą dalyvavusios partijos ir viena koalicija (iš viso – 18) gavo mažiausiai vieną valandą eterio laiko. Šis eterio laikas buvo suskirstytas į kelias tiesiogiai transliuotas debatų laidas, kuriose vienu metu dažniausiai dalyvaudavo po tris partijas. Visoms partijoms ir koalicijai papildomas eterio laikas per LTV1 kanalą buvo suteiktas paskutiniąją rinkimų kampanijos savaitę.

Nors partijų debatai minėtoje rinkimų kovoje pagal proporcinę rinkimų sistemą buvo organizuojami dažnai, to nebūtų galima pasakyti apie rinkimus pagal daugumos atstovavimo sistemą. Valstybinio radijo stotis LR1 kiekvienai vienmandatei kovai, kurių iš viso buvo 71, skyrė po 30 min., kurių metu tiesiogiai transliavo debatus. Šie debatai buvo itin svarbūs rinkėjams, galėjusiems susipažinti su kandidatais ir juos palyginti. Tačiau, kadangi debatai buvo organizuojami ir transliuojami iš Vilniaus, šia galimybe negalėjo pasinaudoti visi kandidatai.

Per LRT laidos nacionaliniu mastu buvo pradėtos transliuoti nuo rugsėjo 16 d. Remiantis masinės žiniasklaidos atstovų duomenimis, nepaisant gana nelankstaus formato, geriausiu laiku transliuojamų debatų populiarumas buvo pakankamai didelis.⁵³

Per privačių transliuotojų televizijos kanalus ir interneto portalus buvo surengta nemažai kitų debatų, skirtų rinkimų kovai pagal proporcinę rinkimų sistemą. Pavyzdžiui, aštuonias savaites iki rinkimų penkių populiariausių politinių partijų vadovų debatus transliavo privatus televizijos kanalas „Lietuvos rytas“.

Partijų apmokėta politinė reklama dažniausiai buvo rodoma per televiziją. Su ESBO DIŽTB Misija bendravusieji žiniasklaidos atstovai nurodė pastebėję, kad lyginant su ankstesniais rinkimais buvo gauta mažiau spausdintos ir transliuojamos reklamos užsakymų, ypač vietinėje žiniasklaidoje.

X. SKUNDAI IR APELIACIJOS

Rinkimų komisijų sprendimus gali apskųsti asmuo ar partija, kurių atžvilgiu sprendimas yra priimtas. Apeliacijas galima teikti aukštesnio lygio komisijai. Apeliacijas dėl VRK priimtų sprendimų, įskaitant ir apeliacijas dėl skundų, kuriuos nagrinėjo žemesnio lygio komisija, galima teikti Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui. Dėl rinkimų sąrašo netikslumų pasiskundęs ir apylinkės rinkimų komisijos sprendimu nepatenkintas rinkėjas gali kreiptis į vietinį administracinį teismą.

⁵³ Laikas pasisakymams buvo griežtai ribotas ir, lyginant su kai kuriais privačių kanalų organizuotais debatais, laidos dalyviai negalėjo taip laisvai bendrauti su oponentais.

Apeliacijos dėl VRK priimtų sprendimų turi būti pateiktos per penkias dienas nuo sprendimo paskelbimo dienos. Teisiškai išaiškinta, kad šis penkių dienų laikotarpis prasideda nuo dienos, kai sprendimas publikuojamas VRK svetainėje.⁵⁴ Iki pirmojo rinkimų turo ir jų metu Vyriausiasis administracinis teismas išnagrinėjo 25 apeliacijas, kurių didžioji dalis buvo susijusi su kandidatų registracija ir išbraukimu iš kandidatų sąrašo.⁵⁵ Dėl trumpo apeliacijų pateikimo termino, LLRA partija nespėjo apskusti sprendimo dėl rinkimų apygardų ribų pakeitimo, todėl ši apeliacija buvo atmesta.⁵⁶

Aukštesnio lygio komisijoms galima apskusti ir rinkimų rezultatų protokolus. Tokius skundus privalo pateikti per 24 val. nuo rezultatų protokolų užpildymo, o rinkimų apygardų komisijos juos privalo išnagrinėti per 24 val. Su rinkimų apygardų komisijų vykdomu balsavimo rezultatų protokolų apdorojimu susijusius skundus privalo pateikti per 72 val. nuo protokolų paskelbimo.

Susirūpinimą kelia rinkimų rezultatų teisėtumo kvestionavimo procesas. Per 24 val. nuo galutinių balsavimo rezultatų paskelbimo apskusti juos Konstituciniam Teismui gali kandidatai ir partijos, kuriomis jie priklauso, tačiau ne rinkėjai.⁵⁷ Tokie skundai teikiami Teismui ne tiesiogiai, tačiau per Respublikos Prezidentą arba per Seimą. Abi šios institucijos gali savo nuožiūra spręsti, ar kreiptis į Teismą,⁵⁸ tačiau privalo tai padaryti per 48 val. Skundą Teismas privalo išnagrinėti per 72 val. Rinkimų rezultatams apskusti skirta labai mažai laiko, o tai gali nesudaryti sąlygų tinkamam skundų išnagrinėjimui arba pagrįstam sprendimų priėmimui.⁵⁹

Įstatymas turėtų būti pataisytas taip, kad rinkėjams būtų suteikta teisė apskusti galutinius rinkimų rezultatus tiesiogiai teismui.⁶⁰ Apeliacijų teikimo ir išnagrinėjimo terminai turi būti peržiūrėti taip, kad pareiškėjai galėtų surinkti įrodymų ir tinkamai pagrįstus skundus. Teismui taip pat turėtų būti skirta pakankamai laiko tokiems įrodymams išnagrinėti ir pagrįstiems sprendimams priimti.

Tuomet, Konstitucinio Teismo išvados pateikiamos bebaigiančiam darbą Seimui, kuris priima galutinį sprendimą dėl galimo rinkimų įstatymo pažeidimo. Jei Seimas nusprendžia, kad buvo padarytas rimtas pažeidimas, kuris galėjo paveikti rinkimų rezultatus, Seimas privalo paskelbti rinkimus negaliojančiais, arba, remdamasis rinkimų komisijų pateikta medžiaga, nustatyti

⁵⁴ LR Konstitucinio Teismo byla Nr. 32/2008; žr. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2008/i081107>.

⁵⁵ Žr. informaciją dalyje „Kandidatų registravimas“.

⁵⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. birželio 24 d. nutartis Nr. R-146-5-2012 ir 2012 m. rugpjūčio 21 d. nutartis Nr. R-261-7/2012.

⁵⁷ Gerosios rinkimų praktikos kodekso II 3.3 dalies 99 pastraipa numato, kad „teisė teikti [...] apeliacijas turi būti taikoma kuo įmanoma plačiau. Galimybė pasinaudoti tokia teise ir pateikti apeliaciją privalo būti suteikta kiekvienam apygardos rinkėjui bei rinkimuose dalyvaujančiam kandidatui. Tačiau, rinkėjų apeliacijoms dėl rinkimų rezultatų gali būti taikomas protingas kvorumas“. Taip pat žr. ESBO DIŽTB rekomendacijų dėl rinkimų taikytinos teisinės bazės (CDL-AD 2009/054) 49 pastraipą <http://www.osce.org/DIŽTB/elections/13960>.

⁵⁸ Byloje Nr. 42/2004 (žr. dalį „Teisinė bazė“), kurioje Konstitucinis Teismas vertino rinkimų rezultatų teisėtumą, kandidatas kreipėsi tiek į Prezidentę, tiek į Seimą. Pastarasis nusprendė į Teismą nesikreipti, tačiau Prezidentė nusprendė priešingai.

⁵⁹ Gerosios rinkimų praktikos kodekso II 3.3 dalies 95 pastraipa numato, kad „siekiant įgyvendinti teisę apsiginti ir užtikrinti apgalvotus sprendimus, apeliacijai pateikti skirtas laikas turi būti pakankamas. Iš pirmo žvilgsnio trys ar penkios dienos (tiek apeliacijos pateikimui, tiek nutarčiai) atrodo pakankamai protingas laikas, per kurį prieš rinkimus turi būti priimami sprendimai. Tačiau Vyriausiojo administracinio teismo sprendimams leistina skirti ir daugiau laiko“.

⁶⁰ 2009 m. birželio 11 d. byloje Petkov ir kiti prieš Bulgariją EŽTT nusprendė, kad „priemonė gali būti laikoma veiksminga tik tuomet, jei pareiškėjas turi galimybę procedūrą inicijuoti tiesiogiai“.

„tikruosius“ rinkimų rezultatus.⁶¹ Galutinį sprendimą dėl rinkimų rezultatų teisėtumo priima Seimas.⁶²

Kaip numato tarptautinė geroji praktika, galutinį sprendimą dėl rinkimų teisėtumo turėtų priimti teismas.

XI. MOTERŲ DALYVAVIMAS

Lygios lyčių galimybės įtvirtintos LR Konstitucijoje. Be to, konkrečiai lyčių lygybės plėtrai skirti du kovos su diskriminacija įstatymai: 1999 m. patvirtintas Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas bei 2003 m. išleistas Lygių galimybių įstatymas. Už lyčių lygybės įstatymų įgyvendinimą atsako Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, o Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba prižiūri lygių galimybių nuostatų įgyvendinimo ir laikymosi procesus. Dar reikėtų paminėti, kad aktyvia veikla lyčių lygybės srityje užsiima dauguma pilietinės visuomenės organizacijų.

Šiuo metu moterys užima dabartinio šalies Prezidento ir darbą pabaigiančio Seimo primininko pareigas. Deja, nors lyginant su darbą bebaigiančio Seimo sudėtimi pastebėtas 5 proc. augimas, naujajame Seime moterų atstovavimas yra vis dar nepakankamas (24 proc.). Dauguma politinių partijų netaiko lyčių kvotų.⁶³ Paskutiniuose Seimo rinkimuose dalyvavo 32 proc. moterų.⁶⁴ Rinkimų komisijose moterys sudarė 78 proc. narių.⁶⁵

Siūloma apsvaistyti galimybes įdiegti galimas teisines priemones, kurios užtikrintų labiau subalansuotą moterų ir vyrų dalyvavimą politiniame ir visuomeniniame gyvenime, o ypač – priimant sprendimus.

XII. TAUTINIŲ MAŽUMŲ DALYVAVIMAS

Lietuvoje didžiausias tautinių mažumų grupes sudaro lenkai (6,6 proc. šalies gyventojų), rusai (5,8 proc.) ir baltarusiai (1,2 proc.). Mažesnes tautinių mažumų grupes sudaro ukrainiečiai, totoriai, vokiečiai, latviai ir romai.⁶⁶ LR Konstitucija tautinėms mažumoms garantuoja teisę puoselėti gimtąją kalbą, kultūrą ir papročius. Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją Lietuva ratifikavo 2000 m.

Šalyje leidžiama politines partijas formuoti tautiniu pagrindu. LLRA, politinė partija „Rusų aljansas“ bei Lietuvos rusų sąjunga nurodo atstovaujančios tautinių mažumų interesus. Iš minėtųjų partijų, šiuose Seimo rinkimuose dalyvavo LLRA.⁶⁷ Tautinių mažumų kandidatų buvo ir kitų partijų sąrašuose, nors dažniausiai jie neužėmė aukštų pozicijų sąrašuose, kaip tai pastebėjo kai kurie ESBO DIŽTB Misijos pašnekovai. Remiantis VRK duomenimis, rinkimuose dalyvavę

⁶¹ Rinkimų įstatymo 95.2 straipsnis.

⁶² Gerosios rinkimų praktikos kodekso II 3.3 dalies 94 pastraipa numato, kad „kartais sudaromos sąlygos skūstis parlamentui, kuris privalo priimti sprendimą dėl rinkimų į tą patį parlamentą, tačiau tai gali paskatinti priimti politiškai motyvuotus sprendimus. Tai priimtina šalyse, kuriose tokia tvarka galioja ilgus metus, tačiau net ir tuomet turi būti sudarytos sąlygos skūstis teismui“.

⁶³ LSDP – vienintelė partija, kandidatams pritaikiusi lyčių kvotą.

⁶⁴ Partijų moterų skaičius vidutiniškai sudarė 34 proc., o vienmandatėse apygardose – 21 proc.

⁶⁵ 2012 birželį darbą pradėjusios VRK sudėtyje aštuoni iš 15 narių – moterys.

⁶⁶ Remiantis 2011 m. surašymo duomenimis, žr. <http://www.stat.gov.lt/en/pages/view/?id=3408>.

⁶⁷ Į LLRA sąrašą taip pat buvo įtraukti kandidatai iš politinės partijos „Rusų aljansas“. Du kandidatai iš Lietuvos rusų sąjungos dalyvavo rinkimuose pagal Darbo partijos sąrašą.

kandidatai atstovavo 11 tautinių mažumų grupių.⁶⁸ Tautinių mažumų partijos privalo peržengti tą patį rinkimų slenkstį kaip ir likusios partijos.⁶⁹

Siekiant užtikrinti geresnį tautinių mažumų atstovavimą įstatymų leidyboje, tautinių maumų partijoms galima būtų nustatyti žemesnį rinkimų slenkstį.⁷⁰

Šiems rinkimams skirtą VRK sprendimą dėl vienmandačių rinkimų apygardų LLRA apskundė Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui, be kita ko teigdama, kad pakeitus kai kurių rinkimų apylinkių ribas buvo apribotos kai kurių partijos kandidatų galimybės būti išrinktiems. Teismas atmetė skundą dėl procedūrinių priežasčių ir jo nenagrinėjo (žr. dalį „Skundai ir apeliacijos“).

Ateityje, jei rinkimų apygardų ribų pakeitimai gali turėti poveikį tautinių mažumų bendruomenėms, patariama sprendimus priimti pasikonsultavus su tautinių mažumų atstovais.⁷¹

Rinkimų biuleteniai nebuvo paruošti mažumų kalbomis. Toks sprendimas priimtas remiantis 2006 m. Konstitucinio Teismo sprendimu, kuriame numatyta, kad referendumo biuletenių vertimas į tautinių mažumų kalbas pažeidžia konstitucinę nuostatą dėl valstybinės Lietuvių kalbos.⁷²

Informacija apie politines partijas ir pagrindinė rinkėjams skirta informacija, kurią VRK išvertė į lenkų ir rusų kalbas, buvo paskelbta lenkų kalba leidžiamame dienraštyje „Kurier Wilenski“ ir rusų kalba leidžiamame savaitraštyje „Obzor“. VRK taip pat leido NVO išversti informaciją apie rinkėjų teises į lenkų kalbą. ESBO DIŽTB Misija pastebėjo atvejų, kai rinkėjai atrodė nesuprato rinkimų tvarkos, o taip galėjo nutikti dėl visiško ar pakankamo Lietuvių kalbos nemokėjimo.

Informacijos apie balsavimo tvarką mažumų kalbomis teikimas, ypač vietovėse, kuriose gyvena didelės mažumų bendruomenės, padėtų užtikrinti, kad tautinėms mažumoms priklausantys rinkėjai balsuodami nesusidurs su kliūtimis atsiradusiomis dėl kalbos barjero.⁷³

Tautinės mažumos buvo atstovaujamos regioniniuose ir vietiniuose rinkimų administracijos lygmenyse.⁷⁴ Apylinkių rinkimų komisijos, kuriose lankėsi ESBO DIŽTB Misija, atrodė

⁶⁸ Informaciją VRK apie priklausymą tautinėms mažumoms kandidatai galėjo teikti savanoriškai.

⁶⁹ Per 2008 m. Seimo rinkimus LLRA pritrūko 0,2 proc. balsų, kad peržengtų numatytą rinkimų slenkstį, tačiau vienmandatėse kovose ji laimėjo tris vietas darba bebaigiančiame Seime.

⁷⁰ Žr. ESBO Vyriausiojo komisaro tautinėms mažumoms Lundo Rekomendacijų dėl tautinių mažumų dalyvavimo visuomeniniame gyvenime 9 rekomendaciją <http://www.osce.org/hcnm/32240>, bei Gerosios rinkimų praktikos kodekso 2.4 pastraipą.

⁷¹ Remiantis Gerosios rinkimų praktikos kodekso 2.2.vii pastraipa, rinkimų apygardų ribos turėtų būti keičiamos „nešališkai; nepažeidžiant tautinių mažumų teisių; atsižvelgiant į komiteto, kurio nariai būtų nepriklausomi, nuomonę; siūloma, kad į tokio komiteto sudėtį įeitų geografai, sociologai ir subalansuotas partijų deleguotų asmenų skaičius, bei, jei reikia, tautinių mažumų atstovai“.

⁷² Sprendimas priimtas remiantis LR Konstitucijos 14 straipsniu; žr. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/r060510.htm>.

⁷³ Pavyzdžiui, žr. ESBO Vienos susitikimo 1989 m. baigiamojo dokumento 45 straipsnį, kuris ESBO valstybes dalyves ragina „praktiškai užtikrinti, kad tautinėms mažumoms ar regionų kultūroms priklausantys asmenys savo gyvenamosiose vietose galėtų skleisti, prieiti prie ir keistis informacija savo gimtąja kalba“; JT Žmogaus teisių komiteto 25-oji Bendrojo komentaro (1996 m.) 12 pastraipa numato, kad „apie balsavimą teikiama informacija ir medžiaga turi būti prieinama mažumų kalbomis“; o Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos (kurią Lietuva be išimčių ratifikavo 2000 m) 9 straipsnis užtikrina tautinėms mažumoms teisę „gauti bei perduoti informaciją bei idėjas tautinės mažumos kalba“.

⁷⁴ 2012 m. rugpjūtį Vyriausiasis administracinis teismas atmetė LLRA skundą, kuriame buvo skundžiamas VRK sprendimas dėl dviejų apygardų rinkimų komisijų pirmininkų. LLRA pareiškė įtarimus, kad šie sprendimai buvo nesąžiningai palankūs kitoms partijoms.

atspindinčios vietos gyventojų įvairovę. Šiuose rinkimuose dalyvavo 827 akredituoti LLRA stebėtojai.

XIII. NACIONALINIAI IR TARPTAUTINIAI STEBĖTOJAI

Politinės partijos ir savarankiškai kandidatuojantys asmenys turi teisę siūlyti po du stebėtojus kiekvienoje balsavimo vietoje bei stebėtojus į VRK ir rinkimų apygardų komisijas. Be stebėtojų, kandidatai taip pat gali siūlyti atstovus į VRK ir rinkimų apygardų komisijas. Atstovai turi teisę į „patariamąjį balsą“ bei gali reikšti nuomonę rinkimų komisijų posėdžių metu. ESBO DIŽTB Misija pastebėjo, kad partijų atstovams visais atvejais buvo leidžiama reikšti nuomonę VRK posėdžiuose, kai buvo nagrinėjami su jų partija susiję klausimai, ir atstovai aktyviai šia galimybe naudojosi.

Rinkimus stebėjo 14 856 partijų stebėtojų ir 859 partijų atstovai, kuriuos pasiūlė 27 partijos ir viena koalicija. Didesnių politinių partijų stebėtojai ir atstovai dalyvavo beveik visose vienmandatėse rinkimų apygardose.

Teisės aktai detalai nenumato kaip rinkimus turėtų stebėti nacionalinės pilietinės visuomenės ir tarptautinės organizacijos. Reikia pastebėti, kad VRK teisines nuostatas interpretavo lanksčiai ir savo nuožiūra suteikė leidimus 53 tarptautiniams stebėtojams.⁷⁵

*Siekiant sukurti teisinį pagrindą veiksmingam 1990 m. Kopenhagos konferencijos dokumento 8 straipsnio įgyvendinimui bei užtikrinti visų rinkimų proceso etapų prieinamumą stebėtojams, siūloma apsvarstyti galimybę aiškiai suformuluoti nuostatas dėl rinkimų stebėjimo, numatant stebėtojų teises ir pareigas bei akreditavimo tvarką.*⁷⁶

XIV. BALSAVIMAS, BALSŲ SKAIČIAVIMAS IR PROTOKOLAVIMAS

Rinkimų dieną kitose šalyse buvę piliečiai galėjo balsuoti nuo spalio 1 d. Išankstinis balsavimas bei balsavimas skirtas iš namų negalintiems išvykti, bei užsienio šalyse esantiems piliečiams vyko paštu.⁷⁷ Sprendimą biuleteniuose pažymėjęs rinkėjas šiuos dokumentus turėjo patalpinti į slapumą garantuojantį vidinį voka, kurį, drauge su balsavimo pažymėjimu, turėjo įdėti į dar vieną voka, kuris buvo siunčiamas ar gabenamas į atitinkamą rinkimų apylinkę.

Išankstinis balsavimas vyko spalio 10 ir 11 d. savivaldybių pastatuose, o šių rinkimų metu valią galėjo pareikšti rinkėjai, rinkimų dieną negalėję atvykti į savo balsavimo vietą. Išankstinių rinkimų balsavimo vietos buvo įrengtos visose 71 vienmandatėje rinkimų apygardoje. Atvykę balsuoti rinkėjai turėjo pateikti balsavimo pažymėjimus arba šie buvo išspausdinami rinkėjui pateikus asmens kodą bei asmens tapatybės dokumento numerį.

ESBO DIŽTB Misija vertino, kaip vyko išankstinis balsavimas Vilniuje ir pastebėjo, kad balsuoti atvyko daug rinkėjų, ypač jaunimo, kurių dauguma – studentai. Rinkėjams eilėse teko laukti apie

⁷⁵ Rinkimų įstatymo 61.1 straipsnio 1 punktą numato, kad „[Stebėtojo pažymėjimą išduoda Vyriausioji rinkimų komisija] taip pat ir savo nuožiūra“.

⁷⁶ 1990 m. Kopenhagos konferencijos dokumento 8 straipsnis numato, kad „valstybės dalyvės atsižvelgia, kad vietinių ir tarptautinių stebėtojų dalyvavimas gali pagerinti rinkimų procesą valstybėse, kuriose organizuojami rinkimai. Todėl, jos kviečiasi stebėtojus iš bet kurių ESBO valstybių dalyvių bei bet kurių tiesiogiai susijusių privačių institucijų bei organizacijų, galinčių pageidauti stebėti savo šalyje organizuojamų rinkimų proceso, keik tai leidžia įstatymas“.

⁷⁷ Kitose šalyse esantys rinkėjai galėjo balsuoti rinkimų dieną asmeniškai atvykę į ambasadas ar konsulatus.

valandą. Balsavimo procesas buvo sudėtingas, kadangi apylinkių rinkimų komisijoms teko apdoroti 71 rinkimų apygardai priklausančių rinkėjų duomenis. Su rinkėjo tapatybės patikra, balsavimo pažymėjimu spausdinimu, informacijos ant išorinio voko užpildymu, balsavimo biuletenių talpinimu į vidinį voką ir kitos procedūros buvo sudėtingos, be to reikalavo daug laiko. Kadangi dar ir balsavimo kabinų skaičius buvo ribotas, kartais susidarydavo eilės.

Balsavimas ligoninėse, tardymo izoliatoriuose ir laisvės atėmimo vietose vyko nuo spalio 10 iki 12 d., o iš namų dėl sveikatos negalintys išvykti ir pateikę tokio fakto įrodymą rinkėjai galėjo kreiptis dėl mobiliųjų apylinkių rinkimų komisijų grupių vizito spalio 12 arba 13 d. Vyresni nei 70 m. amžiaus rinkėjai galėjo kreiptis dėl galimybės balsuoti namuose ir be jokios pateisinamosios priežasties. VRK informavo, kad įvairiomis išankstinio balsavimo galimybėmis pasinaudojo 141 300 rinkėjų.⁷⁸

Remdamasi ESBO DIŽTB metodologija, Misija neatliko išsamaus ir sistemingo balsavimo dieną vykusio darbo stebėjimo. Tačiau Misijos nariai apsilankė rinkimų apylinkėse, įsteigtose 13 rinkimų apygardų, Vilniaus, Trakų, Elektrėnų, Šalčininkų, Švenčionių, Visagino ir Ignalinos savivaldybėse.

Rinkimų dieną, spalio 14-ąją, balsavimas vyko nuo 07:00 iki 20:00 val. Remiantis VRK, balsavimo vietose darbas prasidėjo laiku. Prie įėjimo į balsavimo vietą buvo tikrinama rinkėjo tapatybė, jam išduodama atvykusiojo balsuoti kortelė. Rinkėjo tapatybė galėjo būti tikrinama pateikus tapatybės kortelę, pasą arba naujo pavyzdžio vairuotojo teises. Rinkėjai, kurių tapatybė nustatyta, buvo pažymimi elektroninėje sistemoje ABRIS. ESBO DIŽTB Misija pastebėjo, kad ne visoms apylinkių rinkimų komisijoms pakako darbo su sistema žinių. Be to, buvo gauta pranešimų apie laikinus sistemos sutrikimus. Didžiosiose balsavimo vietose atrodė, kad visas balsavimo procesas sulėtėjo dėl rinkėjų patikros ir žymėjimo kompiuterinėje sistemoje.

ESBO DIŽTB Misija pastebėjo, kad kai kurios apylinkių rinkimų komisijos dirbo nevisa sudėtimi, kadangi kai kurios politinės partijos neatsiuntė į joms skirtas vietas deleguotų atstovų. Be to panašu, kad nebuvo jokio ryšio tarp apylinkės rinkimų komisijos ir rinkimų apylinkės dydžių. Kai kuriose miestų rinkimų apylinkėse dėl nepakankamo apylinkės rinkimų komisijose dirbusių narių ir balsavimo kabinų skaičiaus balsavimas vyko lėtai. Prie balsavimo kabinų susidarė rinkėjų eilės. Kai kur Misija pastebėjo, kad rinkėjai biuletenius žymėjo neįėję į kabinas, o kai kuriose balsavimo vietose eiles organizavo politinių partijų stebėtojai.⁷⁹ Misijos aplankytose rinkimų apylinkėse komisijų nariai nepaaiškino rinkėjams kaip žymėti biuletenius ir nenurodė juos sulankstyti. Šiuose rinkimuose buvo sugadintas nemažas biuletenių skaičius.⁸⁰

Siūloma apsvarstyti galimybę susieti rinkimų apylinkių komisijų narių skaičių su rinkėjų toje apylinkėje skaičiumi bei gerokai sumažinti maksimalų 5 000 šiuo metu nustatytą registruotų rinkimų apylinkės rinkėjų skaičių. Taip pat siūloma apsvarstyti galimybę organizuoti platesnę rinkėjų informavimo kampaniją, kurios metu būtų dar ir aiškinama, kaip teisingai pažymėti biuletenį.

⁷⁸ Iš anksto balsavo 5,5 proc. registruotų rinkėjų. 2008 m. rinkimuose šis skaičius siekė 4 proc.

⁷⁹ Remiantis rinkimų įstatymo 61.3 straipsniu, stebėtojas „turi teisę reikalauti, kad rinkimų komisijos pirmininkas ir nariai, taip pat balsavimo patalpoje esantys asmenys laikytųsi šio ir kitų Lietuvos Respublikos įstatymų“. Šis įstatymo straipsnis buvo interpretuojamas kaip leidžiantis stebėtojams aktyviai veikti ir kištis į balsavimo procesą.

⁸⁰ Negaliojančiais buvo pripažinti 4,2 proc. visų daugiamandačiuose bei 5,7 proc. visų vienmنداčiuose rinkimuose atiduotų balsų.

Rinkimų dienos pasibaigus VRK pranešė į tam skirtą elektroninio pašto dėžutę bei telefonu gavusi 343 skundus. Dauguma skundų buvo susiję su laukimu ilgose eilėse bei nedideliais incidentais. VRK šiuos skundus perdavė svarstyti atitinkamoms apygardų rinkimų komisijoms. Be to, dar 150 skundų sulaukė policija, kurių dauguma buvo dėl įtariamo balsų pirkimo. Tokių skundų skaičius išaugo per kelias kitas dienas po rinkimų (žr. dalį „Įvykiai po rinkimų“).

Remiantis VRK duomenimis, apie 84 proc. visų balsavimo rezultatų protokolų buvo apylinkių rinkimų komisijų užpildyti elektroniniu būdu, pasitelkus ADV sistemą. Kelios apylinkių rinkimų komisijos nusprendė nesinaudoti minėtąja sistema ir pateikė VRK popierines protokolų versijas. ADV sistemos panaudojimas padėjo VRK operatyviai surinkti duomenis. Preliminarūs rezultatai buvo nedelsiant skelbiami oficialioje VRK svetainėje, o tai suteikė procesui skaidrumo. Tuomet, kaip ir reikalauja teisės aktai, iš apylinkių rinkimų komisijų gauti elektroniniai rinkimų rezultatai buvo dar kartą patikrinti pagal apygardų rinkimų komisijose buvusias popierines protokolų versijas.

Dalinius preliminarinius rezultatus iš 1 877 balsavimo vietų, kai jų iš viso buvo 2 017, VRK paskelbė kitą rytą po rinkimų dienos. Lyginant su ankstesniais rinkimais, rezultatų protokolavimas užtruko ilgiau, daugiausia dėl pirmumo balsų skaičiavimo,⁸¹ o taip pat ir dėl kelių atvejų, kai dėl naudojimosi ADV sistema problemų teko perskaičiuoti balsus, bei dėl privalomo tam tikros dalies pagal proporcinę rinkimų sistemą atiduotų balsų perskaičiavimo rinkimų apygardose. 42-oji apygardos rinkimų komisija Raseiniuose perskaičiavo joje balsavusių rinkėjų balsus, kadangi tarp antrą ir trečią vietą užėmusių vienmandatėje kovoje susirungusių kandidatų surinktų balsų skirtumas buvo minimalus.⁸² Perskaičius balsus rezultatai nepakito. Prašymus perskaičiuoti balsus dar 10 apylinkių, kaip ir prašymus panaikinti rinkimų rezultatus dar dviejose, buvo atitinkamų apygardų rinkimų komisijų atmesti kaip neturintys pagrindo.

Apygardų rinkimų komisijų pateiktus balsavimo rezultatų protokolus VRK surinko ir patvirtino iki spalio 19 d. Kelios politinės partijos kritikavo VRK dėl ilgai užtrukusio rezultatų protokolavimo bei kruopštus nors daug laiko pareikalavusio elektroninių rezultatų palyginimo su protokolų originalais. Kaip ir reikalauja teisės aktai, galutinius balsavimo rezultatus VRK paskelbė spalio 21 d.⁸³ Rinkimuose sudalyvavo 52.9 proc. rinkėjų. Vienoje vienmandatėje apygardoje rinkimai buvo atšaukti dėl nustatytų neatitikimų reikalavimams (žr. dalį „Įvykiai po rinkimų“). Antrasis rinkimų turas vyko 67 vienmandatėse apygardose 2012 m. spalio 28 d. Misija neliko šalyje stebėti šio rinkimų turo.

XV. ĮVYKIAI PO RINKIMŲ

Pirmosiomis dienomis po pirmojo rinkimų turo buvo sulaukta viešų skundų dėl lėto balsų skaičiavimo bei kaltinimų dėl balsų pirkimo. Daugumos kaltinimų dėl balsų pirkimo sulaukė Darbo partija – bebaigiančio darbą Seimo opozicijoje buvusi ir didžiausią mandatų skaičių pirmame rinkimų ture laimėjusi partija.

⁸¹ Ankstesniuose Seimo rinkimuose pirmumo balsų skaičiavimas vyko tik baigus skaičiuoti balsus atiduotus pagal proporcinę bei daugumos rinkimų sistemas. Dėl to mandatų paskirstymo rezultatai tapdavo aiškūs greičiau.

⁸² Rinkimų įstatymo 82.6 straipsnis numato galimybę perskaičiuoti vienmandatėse rinkimų apygardose surinktus balsus jei skirtumas tarp pirmąsias dvi vietas užimančių kandidatų yra mažesnis nei 50 balsų.

⁸³ Maksimalus skirtumas tarp kiekvienos iš septynių daugiamandatėje kovoje mandatus laimėjusių politinių partijų preliminarinių ir galutinių rezultatų sudarė 0,7 proc. galiojančiais pripažintų balsų skaičiaus. Suskaičius galutinius rezultatus, vienas mandatas iš LSDP buvo perduotas TS-LKD.

VRK paskelbė negaliojančiais rinkimų rezultatus 52-oje vienmandatėje rinkimų apygardoje dėl antrą vietą užėmusiam Darbo partijos kandidatui mestų kaltinimų pažeidus rinkimų įstatymo nuostatas. Savo sprendime VRK pastebėjo, kad lyginant su rinkimų dieną surinktų balsų skaičiumi, šio kandidato išankstiniuose rinkimuose surinktų balsų skaičius buvo „neįprastai didelis“, o kandidatas su žmona dalyvavo renginiuose, kuriuose buvo „masiškai dalijami ledai ir saldainiai“.⁸⁴ VRK manymu tokios dovanos galėjo paveikti nemažai rinkėjų, tad šie galėjo pakeisti sprendimą už kurį iš pirmąsias vietas užėmusį kandidatą balsuoti. Pirmajame ture rinkimus laimėjęs kandidatas apskundė VRK sprendimą, prašydamas Prezidentės kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl VRK sprendimo teisėtumo. Konstitucinis Teismas palaikė VRK sprendimą.

Kitas paminėtinas įvykis – tarp pirmojo ir antrojo rinkimų turų Generalinio prokuroro atnaujinta byla dėl kaltinimų nusikalstama veika Darbo partijos lyderiui. Generalinis prokuroras teigė, kad kaltinimai buvo atnaujinti remiantis įprasta tvarka, nors Darbo partija įtarė buvus politinių priežasčių.

VRK antrojo turo rezultatus patvirtino lapkričio 4 d. Savo išvadose ji teigia, kad „2012 m. Seimo rinkimų metu daugiamandatėje rinkimų apygardoje buvo padaryta Seimo rinkimų įstatymų pažeidimų, tačiau jie neturėjo esminės įtakos rinkimų rezultatų nustatymui šioje rinkimų apygardoje“.⁸⁵

Kadangi iš kelių politinių partijų buvo gauta skundų dėl rinkimų rezultatų daugiamandatėje ir keliose vienmandatėse apygardose, kuriuose buvo metami balsų pirkimo kaltinimai bei nurodomi kitokie įstatymo pažeidimai, lapkričio 6 d. tiek Prezidentė, tiek darbą bebaigiantis Seimas paskelbė, kad rinkimų rezultatus turėtų peržiūrėti Konstitucinis Teismas. Seimas taip pat kreipėsi į Teismą prašydamas įvertinti, ar VRK tinkamai įvertino daugybės pranešimų apie balsų pirkimo poveikį galutiniams rinkimų rezultatams.

Lapkričio 10 d. Konstitucinis Teismas paskelbė, kad „Seimo rinkimų įstatymo [...] pažeidimų renkant Seimo narius daugiamandatėje rinkimų apygardoje mastas nebuvo pakankamai didelis, kad būtų galėjęs turėti esminę reikšmę nustatant kandidatų sąrašams tenkančių mandatų skaičių“.⁸⁶ Teismas nusprendė, kad VRK sprendimas skirti mandatus trimis laimėjusios Darbo partijos kandidatams prieštaravo įstatymams, kadangi nebuvo atsižvelgta į informaciją apie masinį balsų pirkimą.⁸⁷ Be to, Teismas nustatė, kad 48-oje vienmandatėje rinkimų apygardoje nustatyti rinkimų pažeidimai galėjo paveikti rinkimų rezultatus šioje apygardoje.

Remiantis lapkričio 13 d. Konstitucinio teismo sprendimu, Seimas patvirtino sprendimą nuo 2012 m. gruodžio vidurio nutraukti VRK įgaliojimus dėl pažeidimų tvirtinant netikslius rinkimų rezultatus.⁸⁸ Tą pačią dieną Seimas patvirtino sprendimą panaikinti 48-ios vienmandatės rinkimų apygardos rinkimų rezultatus. Pakartotiniai rinkimai šioje apygardoje planuojami 2013 m. kovo 3 d.

⁸⁴ VRK sprendime Nr. 313 teigia, kad išankstinio balsavimo metu kandidatas gavo apie 25 proc. visų išankstinio balsavimo metu rinkėjų atiduotų balsų, tačiau rinkimų dieną tesurinko 17.9 proc., www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435454&p_query=&p_tr2=2.

⁸⁵ VRK sprendimas Nr. 325, www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=436971&p_query=&p_tr2=2.

⁸⁶ Žr. Konstitucinio Teismo sprendimą <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2012/i121110.htm>.

⁸⁷ Sprendimas paremtas rinkimų įstatymo 5 ir 90 straipsnių pažeidimais.

⁸⁸ VRK įstatymo 10.1 straipsnis numato, kad „Vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininko, pirmininko pavaduotojo ir nario įgaliojimai nutrūksta šiais pagrindais: ... 10) Seimas priima nutarimą nutraukti Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimus pagal Konstitucinio Teismo išvadą, kad Vyriausiosios rinkimų komisijos nustatyti esminiai rinkimų rezultatai yra neteisingi arba kad jos veikia neatitinka Seimo rinkimų ar Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymų“.

Lapkričio 14 d. darbą bebaigiantis Seimas patvirtino naujų Seimo narių sąrašą. Trys kandidatai mandatus gavo pagal partijos sąrašo eilę, kai jų atsisakė pirmesnius numerius sąrašuose užėmę kandidatai. Remiantis galutiniais rinkimų rezultatais, buvo išrinkti 139 Seimo nariai, o dviejose vienmandatėse apygardose, dėl rinkimų įstatymo pažeidimų, rezultatai buvo paskelbti negaliojančiais. Į pirmąją sesiją naujai išrinktas Seimas susirinko lapkričio 16 d.

PRIEDAS: RINKIMŲ REZULTATAI

Daugiamandatės rinkimų apygardos rezultatai

Mandatų skaičius	70	
Tinkamų pripažintais rinkėjų skaičius	2 588 418	
Iš viso balsavo (balsavusių rinkėjų skaičius)	1 370 014	52,93% visų tinkamais pripažintų rinkėjų skaičiaus
Tinkamais pripažintų balsų skaičius	1 312 090	95,77% visų balsų skaičiaus
Netinkamais pripažintų balsų skaičius	57 924	4,23% visų balsų skaičiaus
Balsų išankstiniuose rinkimuose skaičius	143 654	10,48% visų balsų skaičiaus

Politinė partija arba koalicija	Rinkėjų skaičius	Balsų dalis proc.	Mandatų skaičius
Darbo partija	271 520	19,82	17
Lietuvos socialdemokratų partija	251 610	18,37	15
Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai	206 590	15,08	13
Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis	117 476	8,57	7
Politinė partija „Drąsos kelias“	109 448	7,99	7
Partija „Tvarka ir teisingumas“	100 120	7,31	6
Lietuvos lenkų rinkimų akcija	79 840	5,83	5
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	53 141	3,88	0
Liberalų ir centro sąjunga	28 263	2,06	0
Politinė partija „Sąjunga TAIP“	24 129	1,76	0
Socialistinis liaudies frontas	16 515	1,21	0
Krikščionių partija	16 494	1,20	0
Susivienijimas „Už Lietuvą Lietuvoje“ (Lietuvos centro partijos, Lietuvos socialdemokratų sąjungos, Tautininkų sąjungos ir Tautos vienybės sąjungos koalicija)	12 854	0,94	0
Partija „Jaunoji Lietuva“	8 632	0,63	0
Demokratinė darbo ir vienybės partija	4 383	0,32	0
Emigrantų partija	4 015	0,29	0
Respublikonų partija	3 661	0,27	0
Lietuvos liaudies partija	3 399	0,25	0

Rezultatai vienmandatėse rinkimų apygardose

Mandatų skaičius	71	
Pirmasis turas		
Tinkamų pripažintais rinkėjų skaičius	2 588 418	
Iš viso balsavo (balsavusių rinkėjų skaičius)	1 369 909	52,92% visų tinkamais pripažintų rinkėjų skaičiaus
Tinkamais pripažintų balsų skaičius	1 291 973	94,31% visų balsų skaičiaus
Netinkamais pripažintų balsų	77 936	5,69% visų balsų skaičiaus

skaičius		
Antrasis turas		
Tinkamų pripažintais rinkėjų skaičius*	2 438 641	
Iš viso balsavo (balsavusių rinkėjų skaičius)	875 681	35,91% visų tinkamais pripažintų rinkėjų skaičiaus
Tinkamais pripažintų balsų skaičius	827 726	94,52% visų balsų skaičiaus
Netinkamais pripažintų balsų skaičius	47 955	5,48% visų balsų skaičiaus

* 52-oje rinkimų apygardoje rinkimų rezultatai pripažinti negaliojančiais dėl nepakankamo rinkėjų aktyvumo antrojo turo metu.

Politinė partija arba koalicija	Pirmasis turas	Antrasis turas	Mandatų skaičius
	Apygardos, kurioje buvo renkama, Nr.	Apygardos, kurioje buvo renkama, Nr.	
Lietuvos socialdemokratų partija	68	4, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 32, 34, 41, 42, 44, 50, 51, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 71	23
Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai		1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 35, 47, 66	20
Darbo partija	43	10, 20, 26, 37, 39, 40, 49, 53, 54, 58, 69	12
Partija „Tvarka ir teisingumas“		31, 33, 36, 38, 61	5
Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis		21, 46, 70	3
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga		45	1
Lietuvos lenkų rinkimų akcija	56	55, 57	3
Linas BALSYS (išsikėlęs savarankiškai)		8	1
Povilas URBŠYS (išsikėlęs savarankiškai)		27	1
Andrius PALIONIS (išsikėlęs savarankiškai)		67	1
IŠ VISO			69**

** 52-oje rinkimų apygardoje rinkimų rezultatus VRK pripažino negaliojančiais. Remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, 48-oje rinkimų apygardoje rinkimų rezultatus negaliojančiais pripažino Seimas.

Šaltinis: http://www.vrk.lt/2012_seimo_rinkimai/output_en/rinkimu_diena/index.html

INFORMACIJA APIE ESBO DIŽTB

Demokratiškosios institucijų ir žmogaus teisių biuras (ESBO DIŽTB) – pagrindinė ESBO institucija, teikianti paramą valstybėms dalyvėms „siekdama užtikrinti, kad būtų gerbiamos visos žmogaus teisės ir pamatinės laisvės, laikomasi įstatymų viršenybės, skatinama demokratijos principų plėtra bei (...) kuriamos, stiprinamos ir saugomos demokratinės institucijos, o visuomenėje skatinama tolerancija“ (1992 m. Helsinkio konferencijos dokumentas). Tai – vadinamoji ESBO žmogiškoji dimensija.

Varšuvoje (Lenkija) veikiantis ESBO DIŽTB, anksčiau žinomas kaip Laisvų rinkimų biuras, buvo įsteigtas 1990 m. Paryžiuje vykusiame Viršūnių susitikime. Naujai įsteigtasis biuras veiklą pradėjo 1991 m. gegužį. Po metų biuro pavadinimas buvo pakeistas, kad atspindėtų jam priskirtus platesnius įgaliojimus, susijusius su žmogaus teisėmis ir demokratizacijos procesu. Šiuo metu biure dirba daugiau nei 130 žmonių.

ESBO DIŽTB - pagrindinė Europoje vykstančius **rinkimus stebinti** institucija. Kasmet ji koordinuoja ir organizuoja tūkstančių stebėtojų darbą, taip siekdama įvertinti, ar ESBO regione organizuojami rinkimai atitinka ESBO išsipareigojimus, kitus demokratiškiems rinkimams taikomus tarptautinius standartus bei nacionalinius teisės aktus. Unikali biuro metodologija leidžia nuodugniai išnagrinėti visą rinkimų procesą. Teigdamas pagalbą ESBO DIŽTB padeda valstybėms dalyvėms gerinti rinkimų sistemas.

Demokratizacijos proceso srityje biuras vykdo su įstatymų viršenybės, pagalbos įstatymų leidėjui, demokratiško valstybės valdymo, migracijos ir judėjimo laisvės bei lyčių lygybės temomis susijusią veiklą. Kasmet, siekdamas plėtoti demokratiją, ESBO DIŽTB įgyvendina tikslinės pagalbos programas.

Remdamasis ESBO žmogiškosios dimensijos išsipareigojimais, DIŽTB padeda valstybėms dalyvėms vykdyti su **žmogaus teisių** ir pamatinių laisvių stiprinimu bei apsauga susijusius išsipareigojimus. Šių tikslų biuras pasiekia skatindamas bendradarbiavimą tarp įvairių partnerių, gerindamas gebėjimus ir teikdamas ekspertinę pagalbą tokiose tematinėse srityse kaip žmogaus teisės kovoje su terorizmu, nuo prekybos žmonėmis nukentėjusių asmenų žmogaus teisių apsaugos stiprinimas, švietimas ir mokymai žmogaus teisių srityje, žmogaus teisių stebėjimas ir ataskaitų rengimas bei moterų teisės ir apsauga.

Tolerancijos ir **nediskriminavimo** srityse ESBO DIŽTB teikia valstybėms dalyvėms pagalbą kovoje su neapykantos nusikaltimais bei incidentais kilusiais dėl rasistinių, ksenofobijos, antisemitinių, ir kitokių netolerancijos pagrindų. ESBO DIŽTB su tolerancija ir nediskriminavimu susijusi veikla apima teisės aktų rengimo, teisėsaugos pareigūnų mokymo, stebėjimo ir ataskaitų rengimo bei atsako į neapykantos paskatintus nusikaltimus ir incidentus, o taip pat toleranciją, pagarbą ir savitarpio supratimą skatinančio švietimo sritis.

ESBO DIŽTB teikia konsultacijas valstybėms dalyvėms dėl politikos susijusios su **romų** ir **sinčių** bendruomenėmis. Biuras skatina romų ir sinčių bendruomenių bendradarbiavimą ir skatina jų atstovų dalyvavimą politiką formuojančių įstaigų veikloje.

Visas veiklas DIŽTB vykdo koordinuodamas ir glaudžiai bendradarbiaudamas su ESBO valstybėmis dalyvėmis, ESBO institucijomis ir misijomis bei kitomis tarptautinėmis organizacijomis.

Daugiau informacijos apie galite rasti DIŽTB svetainėje (www.osce.org/DIŽTB).